

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ ТА НАУКИ УКРАЇНИ
ЧЕРНІВЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЮРІЯ ФЕДЬКОВИЧА**

**ФАКУЛЬТЕТ ПЕДАГОГІКИ, ПСИХОЛОГІЇ ТА СОЦІАЛЬНОЇ
РОБОТИ**

КАФЕДРА ПЕДАГОГІКИ ТА МЕТОДИКИ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

**УЯВЛЕННЯ ПРО БАТЬКІВСТВО У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО
ШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Кваліфікаційна робота

Рівень вищої освіти - другий (магістерський)

Виконала:

студентка 6 курсу, 632 групи

Підгурська Іванна Дмитрівна

*Керівник: кандидат педагогічних наук,
доцент Цуркан Т.Г.*

До захисту допущено

на засіданні кафедри

протокол № 4/1 від 16 листопада 2021 р.

Зав. Кафедрою _____ проф. Романюк С.З.

ЧЕРНІВЦІ 2021

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ УЯВЛЕННЯ ПРО БАТЬКІВСТВО У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ.....	7
1.1. Батьківство та напрями його вивчення в психолого-педагогічній літературі.....	7
1.2. Характеристика компонентів уявлень про батьківство.....	13
1.3. Внутрішня позиція батька як складова уявлень про батьківство та психологічна готовність до батьківської діяльності.....	29
Висновки до розділу 1.....	36
РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ МЕТОДІВ УЯВЛЕНЬ ПРО БАТЬКІВСТВО У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ТА ЇХ АНАЛІЗ.....	38
2.1. Характеристика факторів, що впливають на формування уявлень про батьківство.....	38
2.1.2 Критерії, показники, рівні сформованості уявлень дітей молодшого шкільного віку про батьківство.....	44
2.2. Результати дослідження та його аналіз.....	55
Висновки до розділу 2.....	67
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	75
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність дослідження. Для дітей молодшого шкільного віку головним фактором впливу на формування особистості є батьки. В залежності від атмосфери в сім'ї цей вплив може бути як позитивним, так і негативним. Батьки можуть як запобігати, так і сприяти відхиленню в здоровій поведінці дитини. Головною передумовою для здорового формування особистості дитини є зростання в любові, взаєморозумінні та взаємодопомозі між батьками та дітьми.

Якість виховання, свідоме виконання батьківських ролей показують стан суспільства, інституту сім'ї і психологічне здоров'я нових поколінь. У наш час звичайними явищами стають родини з малою кількістю дітей, перехід від традиційного розподілу ролей в родині та відповідальності в сім'ї, зростання кількості малодітних (одnodітних) родин, фемінізація, зменшення виховної ролі батьків, збільшення бездоглядності, а також помітне зменшення стабільності сімей, та інші актуальні проблеми в сімейній атмосфері та дитячо-батьківських відносин. Дані питання змушують все частіше звертати пильну увагу на дану проблему.

Готовність до батьківства, усвідомлення себе батьками і методи реалізації себе в ролі батьків в парі зі своїм чоловіком та дружиною формуються під впливом різних факторів ще з молодших шкільних років.

Батьківство відіграє дуже велику роль у житті кожної людини. Протягом всього життя батьки залишаються дуже важливою частинкою життя для особистості. Батьківство не тільки об'єднує всі аспекти материнства й батьківства, але не зводиться до їхньої загальної сукупності. Але беручи до уваги відносно активну розробку окремих певних проблем материнства (А.Я.Варга, Г.Г.Філіппова), батьківство являється маловивченим явищем сьогодення (І.С.Кон, В.А.Сухомлинский). Також варто зазначити щодо батьківства в цілому – у педагогіці та психології не зустрічається одного чіткого тлумачення визначення поняття батьківства, також не зустрічається конкретного обґрунтування феномена батьківства як з

психологічної так і з педагогічної точки зору, за виключенням дослідження етнографічного аспекту батьківства (І.С. Кон).

Родина є першим інститутом дитини, який вчить її виживати в соціумі. Саме виховання притаманне тій чи іншій родині є найбільш природним та значущим для дитини і відіграє чи не найважливішу роль у розвитку й формуванні особистості. Сьогодні великий вплив на молодих батьків має сучасне суспільство, яке з різних сфер так чи інакше проявляє постійний тиск на поведінку та рішення молодих батьків: як потрібно доглядати за дитиною і яке виховання їй необхідне. Вибираючи власний стиль виховання та взаємодії з дитиною, батьки опиняються в ситуації невизначеності, в результаті чого почуваються невпевнено в собі, відчують почуття провини і так далі. Все це формує необхідність в психологічно-педагогічному супроводі родини і сімейного виховання.

Сім'я забезпечує головні потреби дітей та допомагає їм пристосуватися до життя в теперішньому соціумі. Сім'я – це середовище, якому діти вивчають світ навколо себе, в якому формується кругозір та формуються звички. В залежності від взаємовідносин всередині сім'ї, в дитини закладається бачення та розуміння головних цінностей життя.

Батьки для дитини є головною та, до певного віку, основною, ланкою взаємозв'язку з навколишнім середовищем. Тому, дуже часто первинне світобачення, звички та думки дитини, залежать від емоційно стабільного та справедливого бачення та судження батьків.

Проблема дослідження ґрунтується на виявленні, визначенні та вивченні компонентів, рівнів розвитку батьківства як психологічного утворення особистості, особливостей статево-рольового розподілу у жінок та чоловіків в період народження та догляду дитини; формуванні педагогічних та психологічних факторів уявлень про батьківство для визначення та розробки правильного усвідомлення батьківства.

Стан дослідження. Дослідженню проблем формування уявлень про батьківство, становленню та розвитку сім'ї присвятили свої роботи І.

Бестужев-Лада, Д. Варга, І. Гребенніков, Г. Гурко, Н.І. Гусак, С.С.Жигалін, Г.Г. Филипова, та ін.

У психолого-педагогічній літературі досліджуються такі аспекти даної проблеми: виховання та зростання учнів молодшого шкільного віку у сім'ї, взаємодія школи та сім'ї у формуванні уявлень про батьківство (М.Й.Боришевський, С.В.Ковальов, С.Г.Шуман); внутрішньосімейні відносини (В.С.Заслуженюк, В.А.Семиченко, С.Г.Шуман); спілкування (В.А.Сисенко); моральні аспекти підготовки школярів до подружнього життя (І.О.Трухін, Л.Я.Верб), психологія сучасної сім'ї (С.В.Ковальов). У своїх роботах науковці наголошували, що потреба створення сім'ї як окремого інституту не виникає сама по собі та раптово, її потрібно розвивати та виховувати у кожної людини (В.І.Барський), розвиток особистості та усвідомлення себе в ролі батьків має здійснюватися на всіх етапах розвитку дитини в залежності до її віку (І.В.Дубровіна).

Таким чином, аналіз наукових праць з проблем становлення та розвитку дитини в сім'ї та особливості впливу батьківського виховання на процес формування уявлень про батьківство залишається актуальними і на сьогодні.

Мета дослідження – дослідити процес формування уявлень про батьківство у дітей молодшого шкільного віку.

Об'єктом дослідження є батьківське виховання.

Предметом дослідження є процес батьківського виховання як фактор впливу щодо відношення до себе у дитини молодшого шкільного віку.

Для досягнення мети магістерської роботи визначено наступні завдання:

1. Вивчити головні теоретичні підходи досліджень формування уявлень про батьківство і його складових.
2. Вивчити структуру батьківства як цілісного психологічного утворення особистості.
3. Провести дослідження уявлення дітей молодшого шкільного віку про майбутнє батьківство та вплив взаємовідносин дітей і

батьків на уявлення молодших школярів та описати його результати;

4. Визначити рекомендації для роботи по формуванню уявлень про батьківство та психологічної готовності дітей до майбутнього батьківства за допомогою соціально-психологічного навчання.

Методи дослідження: теоретичні (аналіз, синтез, узагальнення даних психологічних досліджень) та емпіричні (анкетування, спостереження, тестування, проєктивні методики):

- тесту «PARI» – «Батьківсько-дитячі відносини»;
- проєктна методика «Батьківський твір»;

Теоретична значущість: Робота має високий інтерес для фахівців з даного напрямку наукового дослідження. Оглянуто та узагальнено проблематику внутрішньосімейних стосунків і їх впливу на уявлення дитини молодшого шкільного віку.

Практичне значення одержаних результатів полягає у визначенні формуванні уявлень дітей щодо майбутнього батьківства. Результати дослідження дають можливість показати важливість дітей молодшого шкільного віку, як етапу формування та становлення психологічної основи майбутнього батьківства.

Матеріали магістерської роботи в подальшому можуть використовуватися при вивченні в наступних навчальних дисциплін: «Психологія», «Основи дитячої психології»; а також при подальшому дослідженні даної проблематики, або схожих тем.

Структура роботи. Робота складається зі вступу, 2-х розділів, висновків, списку використаних джерел і становить 99 сторінок.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ УВЛЕННЯ ПРО БАТЬКІВСТВО У ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Батьківство та напрями його вивчення в психолого-педагогічній літературі

Психологія батьківства – це область психології, спрямована на вивчення батьківства як психологічного явища в цілому. Батьківство можна розглядати з різних точок зору, зокрема і з педагогіко-психологічної. Саме з цієї точки зору батьківство позиціонується як окрема складова особистості окремого індивідуума. Особливості розвитку та формування уявлень про батьківство вивчається протягом усього життя з різних позицій: як цінності, як фактора, що впливає на поведінку та виховання, як емоційну складову. Також разом з цими чинниками вивчаються умови, які можуть як негативно так і позитивно впливати на процес розвитку. Разом з тим досліджуються та аналізуються методи надання психологічно-емоційної допомоги батькам в різних життєвих ситуаціях на всіх життєвих етапах (в тому числі постбатьківство - період, коли діти більше не потребують батьківської опіки) (Іванов, 2005).

Вже досить давно привертало увагу дослідників, те як саме чинники зовнішнього середовища та певні природні фактори можуть впливати на особистісний розвиток дітей. Все частіше саме батьківство почали позиціонувати не тільки як переумову, яка впливає на життя та розвиток дитини, але і як цінний та важливий етап розвитку індивідуальності особистості як батьків так і їхніх дітей. Поштовхом до наукових досліджень батьківства стала поява психоаналітичних теорій, діадічного підходу, теорій залежності і розробок, які їх надихнули (Іванов, 2005) .

Вивчаючи вплив умов життя та характеристику матері та батька (зокрема й психологічного) на їх взаємовідносини з дитиною утворюється перинантальна психологія (Жигалин, 2004). Існує цілий ряд чинників, які вказуються в дослідженнях по психології та педагогіці (до

прикладу, внутрішньоутробна пам'ять, чи передавання настрою від матері до дитини) і не змогли охарактеризуватись в наукових напрацюваннях, які вже існували на той час. Разом з тим, з розвитком науки в Європейському товаристві проблеми батьківських переживань переходило в нове русло, яке саме в той період часу переходило на виокремлення детоцентризму та кинуло новий виклик досліджень для дослідників психологів та педагогів (Жигалин, 2004).

Першочергово предметом наукового дослідження була тільки певна сфера психології батьківства, яка позиціонується як психологія материнства. Це визначено тим, що якраз з мамою зв'язок дитини від самого народження є особливо сильним.

Разом тим батьківство як окреме явище почало активно вивчатися та аналізуватися на різних рівнях та позиціях наукових галузях: медичних, культурологічних, генетичних і т.д.

Також предметом вивчення виокремили і роль батька, якого в своїх наукових дослідженнях довгий час науковці залишали осторонь. Саме завдячуючи даним дослідженням з'явилася та відокремилася одна частина психології, а саме -- психологія батьківства. У науковій і науково-популярній літературі розглядалась тепер цілісність родини як такої, їх взаємовідносини, а не дитина окремо і не його батьки. Обговорення результатів роботи науковців сприяли зростанню психологічної обізнаності населення та зростанню інтересу до можливості надання психологічної допомоги, теоретичній підготовці до батьківства, ранньому розвитку дітей (Безпалько, 2003).

На сьогоднішній день визначення психології батьківства покладається на ідею про те, що батьківство, розглядається науковцями з двох точок зору:

- роль, яку виконує батьківство (забезпечення умов для повноцінного розвитку дитини);

- частина особистості жінки та чоловіка (забезпечення потреб, переосмислення цінностей, визначення мотивів, аналіз переживань та вчинків, пов'язаних з батьківством)(Абдульханова, 2008).

Психологія батьківства – являється дуже молодим напрямом у науці, який поєднується з значним переліком сфер (тобто націлений на міждисциплінарну спрямованість) і характеризується системністю підходу. На сьогоднішній день дана тема не є повністю дослідженою, відбувається становлення її теоретичної моделі, проводяться дослідження та налізи, за результатами яких відбувається підтвердження тих чи інших експериментальних матеріалів (Безпалько, 2003).

У психології батьківства виокремлюють наступні напрямки:

- перинатальна психологія;
- психологія материнства;
- психологія батьківства;
- психологія міжбатьківських відносин;
- загальні проблеми батьківства (Безпалько, 2003).

Важлива особливість психології батьківства полягає в її профілактичній спрямованості: формування уявлень у дітей молодшого шкільного віку до батьківства; а вже дорослих людей, в тому числі новостворених родин - до зачаття, проходження вагітності, пологів та процесу виховання дитини. Також важливою являється профілактика психологічних проблем, які можуть виникнути на будь якому етапі формування батьківства та стають чи не головною причиною порушення розвитку та чіткої роботи репродуктивної системи на самих початкових етапах розвитку дитини (Демидова, 2002).

Для того щоб мати можливість виконувати різні завдання психологія батьківства опирається на певну парадигму.

Предметом таких досліджень найчастіше виступає саме батьківство (материнство і батьківство) як частина сфери особистості жінки та чоловіка.

Об'єктом ж таких досліджень зазвичай виступають різні системи, такі як «матір та дитина»; система «батько та дитина», тріада «матір, дитина та батько» (Ерніязова, 2009).

Дослідницькими завданнями зазвичай виступають діагностування батьківської сфери, визначення її структури та змісту, розвитку культурних особливостей, відхилень від норми, методів та засобів профілактики та корекції.

А практичні завдання в свою чергу охоплює дослідження змісту та онтогенезу батьківської сфери; виявлення зв'язку особливостей батьківської сфери з різними типами стосунків у сім'ї: подружніми, дитячо-батьківськими різних поколінь та ін. Психологічна допомога по проблемах батьківства; рішення діадичних проблем батьків (Ерніязова, 2009).

Метою таких досліджень виступає оптимізація батьківської сфери жінки і чоловіки.

Головними завданнями є діагностика змісту та розвитку батьківської сфери; визначення зв'язку між особливостями материнської сфери жінки, яка пов'язана з розвитком її власної дитини в ранньому становленні; психологічна допомога у вирішенні будь яких проблем батьківства; рішення загальних чи конкретних батьківських проблем, узагальнення взаємовідносин людини зі самим собою і відносинами в сім'ї (Аверин, 2003).

Аспекти дослідження та основні міждисциплінарні зв'язки психології батьківства:

- психологічний розвитку особистості;
- психотерапія та випередження конфліктів, психологічні консультації;
- загальна сімейна психологія;
- типова перинатальна психологія;
- акушерство та гінекологія;
- педагогічне спрямування;
- психосоматика (Абдульханова, 2003).

Психологія батьківства являється ще малодослідженою темою у загальній психології. У свій час феноменом батьківство займалися цілий ряд науковців. Серед них І.Бех, О.Безпалько, Р.Овчарова, А.Сіпаковська. Також проблеми батьківства, зокрема, про материнство висвітлювались в працях таких науковців як А.Я.Варга, Г.Г.Філіппова, про батьківство – І.С.Кон, В.А.Сухомлинський.

Така ситуація ускладнюється швидким розвитком і нестабільністю в педагогічно-психологічній науці в загальному. Практика в даному руслі рухається досить повільно та знаходиться лише на початкових стадіях, не дивлячись на досить таки немалий існуючий попит. Така ситуація склалась через відсутність взаємодії і узгодженості психологічних установ. Деякі з них вважають, що не всі практичні методи роботи являються аксіомою точки зору теорії та потребують додаткових аналізів (Боулби, 2004).

Батьківство це безкнечний процес, протягом якого його учасники вчаться бути в гармонії з собою, між собою та з дітьми. Це вміння будувати кордони як внутрішні так і зовнішні, а також вміння підтримати особистісні кордони дітей. Батьківство це, в першу чергу, відповідальність за свою поведінку, а також розуміння того, що їх поведінка прямо впливає на формування поведінки дітей.

«Відповідальне батьківство – це платформа, на основі якої формуються виважена потреба в дітях, необхідні знання для виховання та розвитку дітей, партнерські стосунки між батьками й дітьми протягом життя. Це багатогранне явище, яке розкривається через етичний, правовий, соціальний та економічний виміри, та є синтезом відповідальної репродуктивної та вітальної поведінки, відповідального ставлення до вагітності та пологів, відповідального виховання дітей та регулярних позитивних комунікацій у родині.» (Думанська, 2015).

На думку Е.Берна, долею людини в значній мірі керує «батьківське програмування». Цей неусвідомлений процес Е.Берн наживає скриптуванням -- формування сценарію, життєвого плану в дитинстві під впливом батьків.

Діти зазвичай прагнуть копіювати поведінку тих з ким вони знаходяться в найближчому контакті (Біла, 2020).

Батьківство як психологічне явище, є складною структурою, Р. Овчарова розглядає феномен батьківства з двох підходів: системного та феноменологічного (Овчарова, 2006).

Використовуючи принципи системного підходу можна констатувати наступне:

- феномен батьківства є окремою та самостійною системою, також є похідною до системи сім'ї;
- феномен батьківства багатогранний, його можна розглядати на двох рівнях: як складну комплексну структуру індивіда та як одне спільне ціле. Кожен з цих рівнів одночасно є невід'ємними етапами формування уявлень про батьківство;
- феномен батьківства одночасно виявляється в декількох планах, різні сторони яких розкривають складну структуру його організації: план індивідуально-особистісних властивостей жінки або чоловіка, що впливають на батьківство; план, що охоплює подружжя в єдності їх ціннісних орієнтацій, батьківських позицій, почуттів, тобто аналізує батьківство по відношенню до сімейної системи; план, що фіксує батьківство у взаємозв'язку з батьківськими родинами; план, що розкриває батьківство по відношенню до системи суспільства;
- чинники, що впливають на формування батьківства, ієрархічно організовані і представлені на декількох рівнях: макрорівень - рівень суспільства; мезорівень - рівень батьківської родини; мікрорівень - рівень власної родини і рівень конкретної особистості (Овчарова, 2006).

Таким чином, в педагогічно-психологічній літературі, ряд науковців розглядає батьківство, як складний психологічний феномен і має доволі складну структуру та систему.

1.2. Характеристика компонентів уявлень про батьківство

В педагогічному словнику вказане наступне визначення поняття батьківства. «Батьківство – це кровне споріднення матері та батька з їх дитиною, яке утворюється на основі документів про шлюб та свідоцтва про народження їхньої дитини та визначені добровільним визнанням себе батьками дитини, яка народилася не в шлюбі» (Педагогічний словник, 2002).

«Батьківство – це феномен, який базується на соціальних, психологічних та педагогічних аспектах, що являє собою сукупність уявлень, знань та переконань щодо себе у ролі батьків, які проявляються у всіх проявах поведінкової структури батьківства» (Овчарова, 2007).

Враховуючи позиції соціальної педагогіки та психології особливо великий інтерес у викликає пояснення батьківства О. В. Безпалько, яка вказує, що батьківство потрібно розглядати як «процес забезпечення батьками (матері та батька) необхідних умов для повноцінного розвитку, виховання та навчання дітей» (Безпалько, 2003).

Батьківство – усвідомлення духовної єдності зі своїм партнером щодо своїх власних або прийомних дітей, що характеризує собою цілісне психологічне уявлення особистості, яка включає загальну сукупність орієнтацій батьків на власні цінності та орієнтації, установок та очікувань, почуттів батька та матері, взаємовідносин і позицій батьків, їх відповідальності за розвиток дитини й стилю виховання. Всі компоненти мають емоційні, виховні, когнітивні, соціальні та поведінкові складові. Батьківство визначається як на особистісному та суб'єктивному рівні, так і на надіндивідуальному особистісному рівні (Боулби, 2004).

В свою чергу батьківство в ключає в себе наступні компоненти: ціннісні орієнтації або сімейні цінності, батьківські установки та сподівання, батьківські сподівання та почуття, батьківську відповідальність, стиль сімейного виховання (Овчарова, 2006).

Зв'язок всіх даних компонентів батьківства відбувається через взаємовідносини складових їх когнітивних, педагогічних, емоційних та поведінкових чинників, що є психологічними формами прояву батьківства.

Головною характеристикою сімейних відносин є те, що вони представляють сукупність емоцій, почуттів, характеристик, переконань, виховних процесів. Вони об'єднують людей в сім'ю й створюють всі умови для її подальшого розвитку та функціонування. Дані цінності позиціонують мету народження та методи виховання дитини в сім'ї, а самі батьки впливають на формування першочергових цінностей у дітей не тільки як найближчі люди чи емоційновпливові, але й як представники дорослих особистостей, з яких діти майже завжди беруть приклад (Дружинин, 2000).

Когнітивна складова ціннісних орієнтацій батьків пояснюється тим, що інформація, з якої ця складова складається, перебуває на етапі переконань. Передусім, це переконання у визначенні першочерговості якихось цілей, типів і моделей поведінки, і звичайно також визначення в пріоритетності певних об'єктів у сімейній ієрархії (Долинська, 2002).

Емоційна складова оприлюднюється за допомогою емоційного фарбування та оцінювання відношення явища, яке спостерігатиметься. Якраз емоційний чинник, який вказує на переживання та почуття людини, показує важливість всіх цінностей родини та є таким собі позначенням виокремлення пріоритетів (Долинська, 2002).

Поведінкова складова ціннісних операцій повинна бути різною: раціональною чи ірраціональною. Головною умовою її визначення, це направленість на реалізацію ціннісної орієнтації, шлях до визначеної цілі, вплив на різносторонні аспекти суб'єктивної цінності (Долинська, 2002).

Розглядаючи даний компонент у плані формувальності, доречно розуміти присутність відносної стійкості цінностей як особистісного розвитку. Проте, дивлячись на важливу роль матері та батька у формуванні цінностей дитини, потрібно звертати увагу на усвідомленні й переживанні цінностей сім'ї в процесі розмов з батьками на психологічні теми, брати до

уваги розподіл цінностей між іншими членами родини, а саме передачу досвіду від старшого покоління до молодшого покоління, таким чином допомагаючи формувати ціннісний компонент батьківства.

Родинні установки та батьківські очікування є направленнями на мету й методи діяльності направлені в розвиток функціонування батьківства. На думку Т.Г.Веретенко «...батьківські установки – це погляд на свою роль батьками (батька або матері), який включає в тому числі, і репродуктивну установку, заснований на когнітивному та поведінковому компонентах» (Веретенко, 2006).

Р. В. Овчарова надає досить цікаве визначення батьківських установок, за яким, батьківські установки є чинниками направлені на цілі та зметооди діяльності в області батьківства (Овчарова, 2006).

Когнітивний аспект характеризується знаннями і правильними уявленнями про репродуктивну необхідність суспільства, про розподіл батьківських ролей в сформованих родин, а також уособлює реальний та ідеальний ролі дитини.

Емоційний аспект уособлює собою цілий комплекс різносторонніх поглядів, стверджень, оцінок, відгуків, а також загальний спектр емоційно-психологічного стану щодо реалізації даних батьківських установок й очікувань.

Поведінковий чинник батьківських установок та очікувань уособлюється в репродуктивному поводженні, також у взаємовідносинах чоловіка й жінки новоствореної родини, у відношенні батька та матері до дитини та у стилі сімейного виховання (Мещерякова, 2002).

Формування й розвиток даного компонента повинно стосуватися, передусім, співвідношення очікуваного та реального образів дитини й батьків.

Очікування та установки батька та матері, зокрема сімейні цінності є головними складовими для інших компонентів батьківства та уособлюються в спрямованості особистості батька та його поведінки.

Батьківське ставлення – це один з компонентів процесу становлення та уявлення феномену батьківства. Згідно слів О. Б. Насонової, впливає, що батьківське ставлення – «...це особливий феномен, який поєднує емоційні переживання та почуття, пов'язані з дитиною, поведінкові стереотипи, що появляються у спілкуванні та поводженні з нею, особливості її сприймання та розуміння» (Насонова, 1996).

Батьківське відношення – це цілеспрямований та відносно стійкий чинник, наповнення якого включає невизначенні складові емоційно-ціннісного співвідношення та може коливатися в розумних межах. Батьківське відношення характеризується високим рівнем регулювання емоційної дистанції. Таким чином, можна сказати, що подібне дистанціювання здійснюється підсвідомо.

Батьківське ставлення, у свою чергу, має вагоми та прямий вплив на процес формування дитячої особистості, зокрема й на процес формування уявлень про батьківства та носить як позитивний, так і негативний характер. У педагогічно-психологічній літературі все частіше зустрічаються характеристики ставлення матері та батька до дитини, які вказують на конкретні способи взаємодії з дітьми: прийняття або неприйняття дитини, взаємодія з дитиною чи уникнення будь яких контактів, надання свободи дій чи нездоровий всебічний контроль, повага до прав кожного члена сім'ї чи надмірне обмеження прав (Насонова, 1996).

Когнітивна складова складається з подання про різні методи та форми відносин з дитиною, розуміння й аналіз цільового аспекту цих відносин.

Емоційна складова ставлення батька та матері до своєї дитини уособлює відгуки й судження різноманітних форм батьківського відношення, та домінуючий емоційний стан, який характеризується постійним супроводом проявів поведінки в батьківських відносинах.

Поведінкова ж складова такого ставлення характеризується не тільки методами й формами підтримки емоційного контакту з дитиною, а й

способами контролю, роботою над взаємовідносинами та методом визначення дистанції такого спілкування (Якубова, 1997).

Особлива увага в плані формування уявлень, на думку Овчарової, про батьківство у дітей повинна приділятися навичкам і формам спілкування батьків, аналізу виховання, взаємовідносин та взаємодії в родині, розвитку поваги до особистості дитини, підтримка самооцінки дитини на належному рівні. Разом з тим, розвиток та аналіз відношення батьків до дитини повинні базуватися на розумінні сприйняття з точки зору самої дитини певного типу батьківського відношення (Овчарова, 2006).

Ще одним важливим компонентом є почуття батьків – це особлива складова почуттів, яка охоплює особливе місце в житті дитини, зокрема дітей молодшого шкільного віку та ще менших, серед інших емоційних та психологічних зв'язків.

Любов і батька і матері до дитини є чи не головним джерелом емоційної стабільності дитини, та гарантією підтримки її здоров'я, як фізичного так і психічного.

Учені І. М. Трубавіна та Т. В. Кравченко виокремлюють такі загальні компоненти любові батьків до дитини, як: прив'язаність, як безумовний рефлекс; піклування про дитину, а саме про її здоров'я, як психологічне так і фізичне, чуйність, розуміння, доброта, прояв поваги до дитини (Кравченко, 2005).

Складові батьківських почуттів можуть бути невизначеними та суперечливим.

Когнітивна складова змісту визначається на двох рівнях:

1. Соціальні знання і приблизне уявлення тих почуттів, які мають відчувати батько та матір відносно своїх дітей;
2. Узагальнені знання та преставлення того образу дитини (очікуваний чи реальний), який характеризує цілу гамму батьківських почуттів.

Емоційна складова характеризується повною гамою почуттів та необхідним емоційним фоном, який позиціонує оцінку емоційного стану дитини і себе як батька.

Поведінкова складова включає довіру, емоційну стабільність, турботу про дитину, методичне виховання, емоціональність стереотипів спілкування з власною дитиною. Поведінкова складова має конкурувати з емоційною складовою в залежності від ситуації, яка складається в родині (Якубова, 1997).

Батьківські позиції характеризують собою певну визначену взаємовідносин з дитиною, в основі якої відображається свідомо або несвідомо самооцінка дитини.

В педагогічних, соціальних та психологічних дослідженнях розроблені та описані різноманітні варіанти батьківських позицій. Далі наведені деякі з них:

1. Симбіоз – характеризується надмірною емоційною близькістю, авторитарністю, емоційною неврівноваженістю (Варга).

2. Підтримка, яка включає в себе пристосування до необхідностей дитини, узагальнене відчуття боргу за відсутності справжнього інтересу до дитини, нестійка поведінка (Дружинін).

3. Авторитет батьків, любов батька та матері, доброта та повага (Макаренко).

4. Позиції утворені у вигляді шаблонів, які заважають дитячо-батьківським відносинам: запобігливий миротворець, збитий з думки, відволікаючийся (О. Г. Сіляєва).

Когнітивна складова охоплює уявлення про реальний й очікуваний образ дитини, про очікувані позиції батька, про свою незмінну батьківську позицію.

Емоційна складова в даному компоненті являє собою постійний емоційний стан, в якому судження та оцінки щодо існуючого

образу дитини, своїх батьківських позицій і щодо взаємовідносин батьків та дитини.

Поведінкова складова характеризується з комунікативними позиціями батьків, прогностичним аспектом так званого планування подальшої взаємодії з дитиною. З точки зору дослідниці Т.А. Демидової, батьківські позиції використовуються в поведінці батька й матері в різних стилях виховання, тобто за допомогою тих чи інших стилів впливів та характеру спілкування з дитиною (Якубова, 1997).

Одним з головних компонентів, на нашу думку, є батьківська відповідальність. В психології та педагогіці поняття батьківської відповідальності досліджується досить давно. Дане поняття вивчається та розглядається цілим рядом відомих дослідників таких, як: А. Макаренко, В. Сухомлинський, К. Муздибаєв, В. Агеев, Г. Андреева та ін.

Одна з дослідниць сучасності феномену батьківства Р. В. Овчарова у своєму дослідженні «Батьківство як психологічний аспект» вказує на те, що «батьківська відповідальність в своїй основі має дуальну природу – це відповідальність перед соціумом та відповідальність перед без особистісною природою (своєю совістю)» (Овчарова, 2006).

Кожен член сім'ї повинен відповідати за інших окремих членів родини (дружину, чоловіка, дітей) та за сім'ю в загальному. Важливу роль лідера, голови сім'ї передбачає відповідальність не тільки за себе чи дитину, а й за сім'ю в цілому (Прийменко, 2006).

Когнітивна складова даного компонента уособлює уявлення про відповідальне чи безвідповідальне ставлення батька та про розподіл ролей у сімейному житті, відповідальності між чоловіком і дружиною у процесі виховання дитини.

Емоційна складова залежить відзагального розподілу відповідальності в новоствореній сім'ї, емоційних складових, пов'язаних із певними переживаннями, і оцінка себе як батька з погляду відповідальності.

Поведінковий елемент характеризується контролем своєї власної поведінки й подій, які визначаються, характеризуються роллю, яку батько відіграє в родині (Якубова, 1997).

Формування компонента відповідальності повинне опиратися на орієнтацію батька саме на внутрішню позицію особистості – перед своєю власною совістю, а не перед суспільством щодо своєї сім'ї та її членів.

Великий вплив на процес формування уявлень про батьківство має стиль сімейного виховання. Стиль сімейного виховання є процесом взаємодії перерахованих вище компонентів, його прояв найбільш впливовий.

У педагогіці, психології та соціології виокремлюють кілька стилів родинного виховання. Також поширеною серед науковців є класифікація типів сімейного виховання, яку запропонувала Діане Бомрінд. Вона виокремила три типи батьківського контролю, які лежать в основі стилів батьківської поведінки:

1. Авторитарний (холодні стосунки, високий рівень контролю);
2. Ліберальний (теплі стосунки, низький рівень контролю);
3. Демократичний або авторитетний (теплі стосунки, високий рівень контролю) (Метод.матеріали, 2006).

Маккобі і Мартін відокремили також четвертий, окремий стиль сімейного виховання, який характеризується наявністю холодних відносин між батьками та їх дітьми при низькому рівні контролю з боку батьків (Артамонова, 2006).

Когнітивна складова характеризується та покладається на батьківські установки й очікування щодо образу дитини й участі у вихованні особистості. Також, даний елемент включає в себе загальні уявлення батьків про можливі методи взаємодії з дитиною та процесів її виховання. Однією з важливих когнітивної складової є визначення цінності батьків, які відтермінують не тільки даний елемент методів виховання, але й напрямок розвитку особистостей як батьків, у тому числі й всю його поведінку.

Емоційну складову методів та стилю родинного виховання сприймають батьківські почуття, емоційний настрій в спілкуванні з дитиною, почуття до інших членів родини, адекватне сприйняття розподілу відповідальності та ролей в сім'ї. Оцінка себе як батьків, в загальному.

У поведінковій складовій описуються виховні елементи методів і способів взаєморозуміння з дитиною, довіра дитині та надання відносної волі в прийнятті рішень, відносини залежності чи незалежності один від одного; безпричинне втручання у власний особистий простір дитини, акцент на дитині й інші (Якубенко, 1997).

Виховання у повній сім'ї, основою якого є компетентне відношення подружжя до батьківської ролі та істотно впливає на психічне здоров'я дітей. Психологічний клімат в сім'ї, рівень психолого-педагогічної компетентності батьків впливають на емоційний стан та обумовлюють процес розвитку дитини на кожному віковому етапі, зокрема і в молодшому шкільному віці. На сьогодні в Україні, існує проблема в тому, що уявлення молодих подружжь стосовно батьківства вирізняються недостатньою наповненістю, невисокою оцінкою себе як майбутніх батьків. Особливо неповними є уявлення молодих подружжь про функції батьків, організацію гармонічного виховання та розвитку дітей. Різниця виявляється у розумінні подружжями змісту та значення батьківства, уявленнях про вагомість ролі батька та матері у виховному процесі, у їх оцінці власних можливостей у сімейному житті та майбутньому батьківстві. Саме та різниця, яка закладається ще в ранньому дитинстві (Ратанова, 2005).

Проблему батьківської компетентності розглядає багато науковців. Проаналізувавши літературу не одного автора на дану тему можна дійти висновку, що науковцями і по сьогоднішній день ведуться пошуки умови і механізми батьківського виховання та формування навичок компетентного батьківства (Боулби, 2004).

Батьківство є невід'ємною складовою родинної політики так як об'єктом родинної політики зазвичай виступає родина з дітьми. Висока якість

життя, особистісний розвиток особистості, досягнення абсолютного спокою людини неможливе без самореалізації та самовираження в родинній атмосфері життєдіяльності, важливими складовими якої є складання необхідних та реалістичних життєвих завдань, які пов'язані зі створенням власної сім'ї. Більшу частину своє життя ми навчаємось та розвиваємось в плані батьків (Дружинин, 2000).

У дослідженнях феномен батьківства вивчається в різних предметах: педагогіці, культурології, психології, соціології та соціальній роботі. Великий інтерес даний феномен почав викликати у вчених різних галузей в останні десятиріччя. Позиціонуючи себе індивідуальним цілим батьківство включає в свою структуру чоловіка та дружину, які вирішили народити дитину, та саму дитину (Безпалько, 2003).

В науці суть батьківства як різностороннього явища визначається в декількох варіантах (Безпалько, 2003), а саме розглядається як:

- біологічний, соціальний, культурний та психологічний феномен; різностороннє утворення особистості чи індивідуального цілого;
- соціальний інститут, який в собі об'єднує два різних взаємозалежних інститути – материнство та батьківство;
- характер батьківського догляду, фінансове забезпечення, розвиток, виховання та навчання дитини;
- певна сходинка в житті людини, яка бере свої починатки з моменту планування народження самої дитини та не припиняється навіть коли дитина перетворилась в дорослу особистість;
- як визначення статусу перебування людини в ролі батьків;
- зафіксований факт походження дитини від конкретних батьків, засвідчений актовим записом про народження в органах РАЦС;
- внутрішнє відчуття особистості себе батьком;
- кровне споріднення між матір'ю і батьком та їх дитиною;
- родинний зв'язок між батьками та дітьми дітьми на свідомому рівні (Овчарова, 2003).

Відома соціолог Чернова Ж.В. в загальному виокремлює два підходи до характеристики усвідомлення батьківства. Перший підхід позиціонується на біологічній спорідненості та виступає конституюючим фактором батьківства. В рамках даного усвідомлення батьківство характеризується як наслідок біологічної закладеності та можливості представників двох статей до виконання функцій турботи, виховання, відповідальності та догляду за своїми власними дітьми. Такий підхід сприймається як стала аксіома, яка не піддається культурним, соціологічним чи історичним змінам. Другий підхід описує батьківство як соціальну характеристику, якому властиві базові історичні чи культурні зміни. Такий підхід підкреслює змінний характер материнства та батьківства (Федоришин, 2006).

Розглядаючи батьківство з точки зору соціології можемо вважати даний феномен процесом забезпечення батьками потрібних умов для повноцінного та всебічного розвитку і навчання дітей. Батьківство складається з прав та обов'язків притаманним процесу виховання, розвитку, відповідальності дитини, інші права, які описуються в батьківстві (в загальному розумінні даного феномену). Процес формування на набуття навичок батьківства припиняється тільки зі смертю батька. Навіть після того якщо батька позбавлять його батьківських прав, батька (його прізвище та ім'я) не виписують з акту запису про народження дитини. Залишається його головний обов'язок, це утримання дитини (Кравченко, 2005).

Для більш чіткого розуміння процесу формування уявлень про батьківство описуються два його головних компоненти - материнство та батьківство, в яких чітко характеризуються як біологічні так і соціальні зв'язки між новоствореними батькам та дітьми, беручи до уваги народження та виховання дітей, їх участь у культурних та духовно-етичних цінностях суспільства. Взаємини між матір'ю, батьком та їхніми дітьми також охоплюють психологічні аспекти: психологічну підтримку, підтримку психічного та індивідуального розвитку, надання психологічної допомоги в потрібні моменти. Зазвичай матір більш ідеалізують. Прийнято, ніби

материнський інстинкт є безумовним рефлексом, який робить жінку більш емоційною, терплячою, емпатійною, розуміючою та зазвичай допомагає їй відчувати на рівні шостого чуття, що необхідно дитині. Батька часто позиціонують як відсторонену від цієї участі людину, яка тільки привертає увагу матері на себе та без її допомоги не може зрозуміти необхідностей та капризів дитини. Але сьогодні все частіше життя демонструє там приклади, які вказують на зворотнє, а саме, що батько не тільки може з успіхом виконувати всі функції покладені на матір, але інколи навіть краще за матір відчуває і задовольняє першочергові потреби дитини, одночасно отримуючи від даного процесу неприховане задоволення. Згідно вищевказаного можна стверджувати, що батьківство не відповідає узагальнення материнства і батьківства, так як феномен батьківства являється індивідуальним явищем, яке виходить за межі індивіда, а поняття материнства та батьківства є процесами становлення окремої особистості (Безпалько, 2003).

Підготовленість до батьківства, явлення себе батьками, методи виховання дітей в родині зазвичай являються чинниками які формуються під впливом ієрархічно складених соціально-психологічних факторів макрорівня, мезо та мікрорівня та індивідуального рівня особистості батьків (Аверин, 2003). Даний процес формування проходить поступово, починаючи з глибокого дитинства, коли ми проводимо дуже багато часу з батьками та за зразок поведінку матері, батька, бабусь чи інших членів родини. Готуючись стати батьками, ми поступово змінюємось та все більше позицінуємо себе в образі матері та батька (Аверин, 2003).

Протягом всього життя ми та наші діти вчимося бути батьками, постійно проходячи певні життєві уроки, які допомагають набути навички і якості, потрібні для співіснування, виховання та розвитку. Власна родина надає всі умови для правильного формування уявлень батьківства та для його реалізації в подальшому. У кожної особистості процес формування уявлень про батьківство відбувається індивідуально. Сформоване відповідальне батьківство позиціонується складовою усвідомленого

батьківства. Надалі усвідомлене батьківство, позиціонується як «...форма батьківства, яка базується на відповідальному ставленні батьків чи осіб, які їх замінюють, до створення умов для повноцінного розвитку дитини з урахуванням її особливостей» (Аверин, 2003).

Чинники, які визначають процес формування батьківства, можна виокремити на зовнішні та внутрішні, які відповідають всім характеристикам з вищенаведеними рівнями. Зовнішні чинники включають в себе елементи макросистеми, мікро та мезосистеми, а внутрішні в свою чергу – чинники індивідуального рівня тобто розвиток особистості, особливості її становлення (Гусак, 2003).

На індивідуальному рівні феномен батьківства реалізується під впливом індивідуально та особистісно-типологічних характеристик людини, її життєвого досвіду. Уявлення ідеалу батька чи матері є елементом ідеалу чоловіка чи жінки та разом з тим є загальним ідеалом батьківства. Часом даний опис з'являється на основі позитивного прикладу власних батька та матері, часом – згадуючи власне нелегке дитинство та проведення з ним аналогії та порівняння (Гусак, 2003).

Дослідники виділяють дві стратегії реалізації батьківства (Біла, 2020). Перша стратегія уособлює сприйняття людиною народження дитини як якогось обмеження, як в особистому житті так і для самореалізації. Щодо другої стратегії, в ній вбачається поява нових можливостей разом з народженням дитини. Якщо молоді батьки надаватимуть перевагу першій стратегії, в якій вбачається негатив, то з часом це може призвести до розпаду дитячо-батьківських стосунків в сім'ї. Звичайно, що кращою для дитини і батьків є позитивна стратегія, так як її застосування через спільний розвиток, працю та взаємодію утворює найоптимальніші умови для розвитку особистості дитини та надає можливість батькам реалізувати в сфері батьківства.

В теперішньому середовищі жінкам та чоловікам приходить переступати через існуючі стереотипи та адаптувати своє сімейне життя та

традиції виховання згідно до вимог часу. Жінки зазвичай краще та легше пристосовуються до нових правил та бачень, у чоловіків з цим важче та створюють нові труднощі. Їм знадобиться більше часу, щоб звикнути з іншою роллю. Вивчення нових ролей та нових непритаманних раніше стереотипів вплинуло на психіку, розвиток та поведінку представників обох статей. Сучасній матері необхідно розвивати в собі незалежність, стійкість до змін, рішучість, ініціативність та наполегливість для того щоб йти в ногу з часом. Чоловіки ж втрачають монополію у цих традиційних таких притаманних для них атмосфера, змушує розвивати в собі можливість йти на компроміс, співпрацю, розуміння, творчості, піддатливості та вміння ставити себе своєї другої половинки, що для багатьох чоловіків викликає труднощі (Демидова, 2002).

Зараз в закладах опіки в нашій країні живуть та виховуються десятки тисяч дітей. Переважна більшість з більшість мають живих біологічних батьків, але ці батьки тим чи іншим чином не можуть виховувати та не готові до емоційної близькості. Вони неможуть нести відповідальність за життя, здоров'я та благополуччя дитини (Жигалін, 2004).

На сьогоднішній день важливу роль для кожного з батьків відіграють професійне зростання і досягнення певних індивідуальних вершин. Саме тому на даний час є актуальною ідея відповідального батьківства, так як вона надає можливість справедливої реалізації і розподілу сімейної та професійної сфери дружини і чоловіка. Сьогодні можна вибрати, хто з батьків сидітиме в соціальній відпустці з малюком. Лише набуває популярності сценарій, за яким батько доглядає за немовлям, а матір працює. Більш класичним варіантом є сценарій навпаки в залежності від інтересів та фінансового забезпечення одного з батьків сім'ї та дитини - це родинний вибір, що забезпечує особисте задоволення кожного з членів подружжя, збільшення матеріального стану сім'ї та побажань в цілому. Конвенція ООН про права дитини, ратифікована Верховною Радою України у 1991 році, визначається з визнання країнами-учасницями тих чинників, які вказують на той факт, що

дитині для повноцінного і гармонійного розвитку її особистості потрібно виховуватися в сімейному середовищі, в атмосфері щастя, визнання, любові та розуміння. Ст.18.1. Конвенції ООН про права дитини визначає «Держави-учасниці докладають всіх можливих зусиль до того, щоб забезпечити визнання принципу загальної й однакової відповідальності обох батьків за виховання і розвиток дитини. Найкращі інтереси дитини є предметом їх основного піклування» (Конвенція ООН).

Згідно ст.11 ЗУ «Про охорону дитинства», сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини, її матеріального забезпечення і несе відповідальність за створення належних умов для цього. Батько і мати мають рівні права та обов'язки щодо своїх дітей (ЗУ «Про охорону дитинства»). За даним визначенням сімейне середовище, сприятливе для повноцінного та різностороннього розвитку дитини, підтримки її прав та свобод, формування гармонійної, психологічно врівноваженої особистості, які попереджають насильство в сім'ї та інші конфлікти, виступають взаєморозуміння між батьками, підтримка в будь яких починаннях, самореалізація, гармонійність сімейного та особистого, здорове дозвілля, спільна участь матері та батька у вихованні дітей, повноправний розподіл домашніх обов'язків, як елементи ідеї гендерної рівності. Щаслива сім'я це найкращий життєва атмосфера, в якій панують любов та взаєморозуміння і які є приклад для наслідування молодшими поколіннями.

Проаналізувавши існуючі точки зору стосовно психологічного змісту батьківської компетентності з позицій системного, особистісного, діяльнісного та компетентнісного підходів, можна дійти до висновків, що батьківська компетентність є системним явищем, що входить до структури батьківства.

З позиції особистісного підходу батьківська компетентність є інтегративною особистісною характеристикою батька або матері, яка ґрунтується на особистісній зрілості і батьківському потенціалі (А.

Співаковська, Р. Овчарова). Згідно діяльнісного підходу формування батьківської компетентності можливе за умови спеціально організованої діяльності, яка включає: усвідомлення потреби в розвитку батьківської компетентності, формування мотиву, способи здійснення діяльності, її планування та дії по виконанню (Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн).

У компетентнісному підході батьківська компетентність розглядається як результат неперервної освіти (психолого-педагогічний потенціал), що характеризується певними компетенціями (розвинуте почуття відповідальності; потреба в піклуванні про інших людей; здібності: до активної участі в житті суспільства і до ефективного використання своїх знань і умінь; до психологічної близькості з іншою людиною; до конструктивного вирішення різних життєвих проблем на шляху самоактуалізації та самореалізації особистості, ціннісні орієнтації, батьківські позиції, стиль виховання, комунікативні уміння тощо) (Виготський, 2006).

Підводячи підсумок можна вважати, що у період формування уявлень про батьківство у дітей воно є нестійкою та досить хиткою структурою, яка проявляється у недовомовленості певних компонентів між батьками, супроводжується періодично виникаючими та повторними конфліктними ситуаціями. Батьківство як окремий феномен ми вивчали на двох різних рівнях, які позиціонують себе рівнями формування даного явища. На первісному особистісному рівні ми розглядали батьківство під впливом сукупності чинників макросистеми, мікросистеми, мезосистеми та загального рівня конкретної особи, які характеризують процеси початкового розвитку, становлення, формування та розвиток компонентів батьківства. Даний рієнь формується ще до початку сімейного життя, та планування й народження дитини в родині. Після народження дитини в сім'ї батьківство починає складатися з інших рівнів через інтерпритацію особистісних рівнів батька і

матері. На цьому рівні батьківство визначається як повністю сформоване (Овчарова, 2003).

Таким чином батьківську компетентність ми сприймаємо не як окрему одиницю, а як комплексну динамічну рису створеної сім'ї, що проявляється у визначеній можливості прояву якісного та повноцінного виконання батьківських функцій щодо планування, народження, догляду, несення відповідальності, виховання та розвитку власних дітей.

1.3. Внутрішня позиція батька як складова уявлень уявлень про батьківство та психологічна готовність до батьківської діяльності

Опираючись на аналіз розвитку інституту шлюбу та родини від давніх їх проявів до розмаїття сучасних, характерних для нашого, ще раз переконав, що за весь час існування даного інституту молодому поколінню передавалися знання, уявлення, формування про родину, уклад сімейного життя, виокремлення подружніх і батьківських ролей. Сім'я або ж родина надавала людині стабільності, вказувала на міцність та менталітет народу та держави (Долинська, 2002).

На нашу думку, внутрішня позиція батька – це сформоване загальне позитивне ставлення чоловіка до своєї сім'ї та батьківства зокрема, його готовність до даної ролі та готовність нести відповідальність не тільки за себе, а й за свою дитину та сім'ю.

Психологічна готовність до батьківства – це стан особливого налаштування та уявлення себе в ролі батька, та усвідомлене бажання стати батьком: виPLEKати, навчити, виховати дитину, взяти на себе відповідальність за належне ставлення та виховання дитини, допомогти соціалізуватися та реалізуватися в суспільстві в майбутньому (Якубова, 2014).

Психологічна готовність до батьківської діяльності – це рольова позиція особистості, зокрема чоловіка, хлопця, спрямована на дитину і

формується в процесі дозрівання під впливом певних факторів(Якубова, 2014).

Серед цих факторів виділяють наступні:

- Власний позитивний досвід спілкування зі своїми батьками;
- Перший емоційно-тілесний контакт з власною дитиною;
- Особисте свідоме бажання бути батьком та усвідомлення відповідальності за виконання даної ролі.

Зі сказаного вище можна скласти соціально-психологічний портрет сучасного чоловіка та виокремити певні моральні аспекти щодо нього: чоловік повинен знати особисті права і обов'язки члена родини; піклуватися про належні взаємовідносини в сім'ї; пропагувати рівність чоловіка і жінки при розподілі родинних обов'язків; загальне вирішення всіх питань та проблем життя родини; надання один одному необхідної допомоги; прийняття активної участі у повсякденному житті сім'ї; взаємна підтримка у складних ситуаціях; наявність потреби народити та виховувати дітей; повага і взаєморозуміння в сім'ї; рівноправ'я чоловіка та жінки в сімейних відносинах (Кон, 2005).

Для сучасного шлюбу характерним є інший, ніж ще десятиліття тому, розподіл ролей, обов'язків та функцій чоловіка та жінки в родині, зародження нового типу відносин у ній, певним чином поєднання минулих, традиційних і нових відносин. На базі аналізу великої кількості досліджень даної проблеми підтверджується, що традиційна роль батька, яка була притаманна багатьом родинам протягом багатьох років стрімко змінюється. Якщо раніше батько позначав собою владу, силу, незаперечність, рішучість дій, то сьогодні його роль закладається у відповідальності, лагідності та турботливості у відношенні до власних дітей. Таке стає більш значущою і роль батька у процесі виховання дітей. При цьому сильно зменшується його влада та впливовість в сім'ї (Безпалько, 2003).

На формування уявлень про батьківство дітей також дуже впливають власне відношення до батька в сім'ї, взаємини в родині, використовувані

методи виховання, життєві позиції батьків і характер батьківського впливу на дітей..

Уявлення дітей про батьківство з неповних сімей пов'язані з загальним батьківським відношенням до оточуючих; взаємовідносинами батька та матері; відношенням до своїх батьків, до осіб протилежної статі, родини в цілому та частинки особистого життя, як цінності. Разом з тим при позитивному відношенні батьків до оточуючих діти позиціонують себе лояльними батьками, а при негативних взаємовідносинах батька чи матері та оточуючих – безапеляційними, жорсткими, та такими, що неспроможні виявити свої справжні живі, неприховані емоції (Безпалько, 2003).

У випадку повної невзаємодії з батьком (відсутність відносин чи нейтральні відносини), відсутність батьківської підтримки як такої підвищують бажання дітей до самоствердження, у тому числі й у батьківській сфері, що може проявлятися у становленні авторитарності в сім'ї.

Направленість дітей молодшого шкільного віку, особливо хлопчиків з неповних сімей на самоствердження (власний імідж, хороше фінансове становище, сферу соціального та професійного життя), є проявом усвідомлення себе як батька незалежного від думки і бажань інших членів родини (Варга, 2003).

Позитивне відношення до сім'ї та сімейних відносин в загальному спрямовує відношення на розвиток, зростання, досягнення поставлених цілей, збереження власної особистості, до формування ролі батька – голови сім'ї та навпаки (Насонова, 2006).

Важливість відносин між батьками в батьківській сім'ї пересікається з відношенням ще малих хлопчиків до дівчаток, відношенням направленим на збереження цінності сімейної атмосфери, характером розгалуженості соціальних зв'язків хлопчиків.

Діти, які виховувалися в сім'ї без батька, в переважній більшості негативно ставляться як до матері так і до батька, який відсутній в їхньому

житті. Це чинники впливають на процес формування поглядів власної родини. В їхній уяві батьківство представлене такими критеріями, як недовіра до людей, зокрема чоловічої статі, нетипова тривожність, прагнення до самоствердження та самореалізації. У майбутньому з такої дитини виростає особа, яка у відносинах веде себе як егоїстична людина, що припідносить свої власні інтереси вище всього; вона прагне до самореалізації в житті, бізнесі та сфері освіти. Та попри це надає великого значення сім'ї як основі життя (Безпалько, 2003).

Діти з повної сім'ї позитивно ставляться і до матері, і до батька. Відносини в родині благополучні, вони признають батька як індивідуальну особистість, для якої мають велике значення певні аспекти людських взаємовідносин. Такі діти хочуть реалізувати себе у всіх сферах життя. Для них основне – то благополуччя та взаєморозуміння в родині. Для вирішення її певних життєвих проблем надається багато сил та часу. В результаті виникає значна зацікавленість у професійній діяльності, яка гарантує в майбутньому фінансове благополуччя. Це лідер, який користується авторитетом в інших, завзятий та наполегливий, налаштований до середовища, яке його оточує позитивним чином (Жигалин, 2004).

Якщо не брати до уваги розміщення певних акцентів, то уявлення про ідеального батька є досить таки схожими. Діти з повних сімей уявляють батька як сильну та відповідальну особистість, що любить, розуміє та поважає дітей, здатна співпрацювати з ними, допомагати їм і навчати їх.

Хлопчики з неповних сімей вважають, що тато має пишатися своїми дітьми, любити дитину, добрим, цікавитися успіхами дитини, уміти прощати певні проступки. Батько повинен бути справедливим та розсудливим (Метод.матеріали, 2006) .

Методологічно важливим в процесі формування уявлень про батьківство у дітей молодшого шкільного віку до майбутнього батьківства є гендерний підхід як спроби усвідомлення дітьми своєї приналежності до відповідної статі, визначення психологічних, виховних, поведінкових,

соціальних та культурних якостей, які пов'язані із визначенням власної гендерної ролі, стереотипу, який зазвичай асоціюється із чоловічою або жіночою соціальною складовою (Кошлань, 2006).

Вищевказані теоретичні уявлення про роль батька чи матері в теперішній сім'ї є головними орієнтирами у виникненні та просуванні ефективної методики та формування процесу підготовки дітей для виконання своїх ролей матері та батька в соціальному аспекті.

Визначаючи аналіз соціологічних, педагогічних, психологічних та соціальних аспектів для опрацювання розуміння сутності поняття «соціальна психологічно-педагогічна роль» ми розцінюємо як соціальну роль батька чи матері в сукупності норм, які вказують на їх поведінку в описаній системі «мати, дитина та батько», й представлені сформованими у дітей загальнокультурними, соціальними, моральними, фінансовими цінностями та традиціями родини. Роль батька та матері в соціальному аспекті – це сукупність тих функцій, визначення яких вказує на створення необхідних умов для розвитку та виховання дитини на основі дотримання батьківських прав та обов'язків (Біла, 2020).

Діти – то відбиття й продовження власних батьків. Відбиття – тому, що віддзеркалюють та вбирають у себе те, що дорослі їх вчать. Продовження, тому що вони продовжують, змінюють, розвивають, використовують у своєму житті отримане від батьків. Якщо мати та батько позиціонують себе як щось необхідне та незмінне, якщо батьки не уявляють, що таке робота над собою, не мають загального досвіду подібної роботи – це відображається на їхньому відношенні до дитини. Коли батьки усвідомлюють свої власні зміни з точки зору використання нових знань, певних зовнішніх навичок, то вони будуть бачити та цінувати це й у власній дитині. Коли ж матір та батько усі свої видозміни позиціонують ще й з точки зору розвитку внутрішніх чинників, виховання власної терпимості, кращої послідовності та цілеспрямованості, більш вираженої доброчесності, то й сприймання розвитку дитини буде більше повноцінним та сприйматиметься належно. Чим краще батьки

зможуть слідувати за власним вихованням, тим скоріше та більше вони розумітимуть, що означає виховувати дитину та яким чином це робити (Безпально, 2003).

Одною з ключових частин психологічної, соціальної та педагогічної готовності до сприйняття себе в ролі матері є вже свідоме усвідомлення відповідальності за розвиток та виховання дитини і свою батьківську позицію.

Загальна та правильно організована підготовка особистості до виконання та функціонування батьківської ролі передбачає позитивне та перспективне бачення батьківства. Дана підготовка допомагає зняти рожеві окуляри на батьківство, дозволяє глянути та усвідомити всі процеси даної ролі, та надає нові можливості для покращення та удосконалення свого власного потенціалу (Гусак, 2003).

Займаючись підготовкою школярів різної статі, в тому числі і школярів молодшого шкільного віку, до виконання батьківських функцій, не тільки можна, а й потрібно відслідковувати, щоб така підготовка мала комплексний характер, який включає і теоретичну розробку подолання проблеми та труднощів батьківства, вивчення психологічних особливостей відповідних статей, розробку порівняльного педагогічного аналізу зарубіжної й внутрішньої практики формування процесу усвідомленого батьківства, враховуючи всі показники гендерного фактору (Нартова-Бочавер, 2011).

У роботі з формування уявлень про батьківства можна використовувати:

- використання змісту предметів шкільного навчання, зокрема з української мови, я досліджую світ, музики, трудового навчання тощо;
- опрацювання та проведення теоретичного аналізу разом з школярами змісту батьківських листів відомих людей, таких як: «Листи до сина» і «Листи до дочки», відомого письменника В. О. Сухомлинського;
- використання у проведенні виховних тематичних розмовах різних художніх полотен, фотографій і абстракцій, які б відповідали темі розмови;

- виконання школярами різних тематичних самостійних завдань: скласти (придумати) прислів'я або проаналізувати вже існуючу, приказки, уривки з віршів про щасливе дитинство чи батьківство;
- організацію різновікових груп, надання повноважень шефства старших класів над молодшими, а молодших над дошкільниками, якщо дошкільний заклад знаходиться разом зі школою (Варга, 2003).

Варга А.Я. були умовно виділені сім варіантів батьківського стилю:

1. *Строгий* - Батько діє в основному силовими, директивними методами, нав'язуючи свою думку, систему вимог і готові рішення дитині. Батько жорстко спрямовує дитини по шляху соціальних успіхів і досягнень, при цьому найчастіше блокуючи власну активність та ініціативність дитини. Дитина представляється батькові недостатньо зрілим, нездатним приймати самостійні рішення, його думка рідко враховується батьком. Даний стиль в цілому відповідає авторитарного стилю, неодноразово описаного у світовій психологічній літературі.

2. *Пояснювальний* - батько апелює до здорового глузду дитини, вдається до словесного пояснення. На думку батька, дитина досить розвинений і здатний вловити причинно-наслідкові зв'язки між явищами, на основі яких батько будує свої пояснення

3. *Автономний* - батько дозволяє дитині самому знайти вихід із ситуації, що склалася, надає йому максимум свободи у виборі та прийнятті рішення, максимум самостійності, незалежності. Батько спокійно ставиться до порушень норм та правил дитиною, покладаючи всю відповідальність за скоєний дитиною на нього ж самого. Передбачається, що дитина сама повинна випробувати все на власному досвіді.

4. *Компромісний* - для вирішення проблеми батько пропонує дитині що-небудь привабливе в обмін на вчинення дитиною непривабливого або необхідної для нього дії, або пропонує розділити обов'язки, труднощі навпіл. Батько орієнтується в інтересах і перевагах дитини, її слабкості і сильні

сторони, знає, що можна запропонувати натомість, на що можна переключити увагу дитини.

5. *Сприяючий* - батько розуміє, в який момент дитині потрібна його допомога і в якій мірі він може й повинен її надати. Батько співчуває і співпереживає дитині в конфліктній ситуації, реально бере участь у житті дитини, орієнтується в його потребах, інтересах, проблемах і конфліктах, прагне допомогти дитині, розділити з ним його труднощі.

6. *Потурає* - повна орієнтація на потреби та інтереси дитини, які ставляться вище батьківських, а часом і вище інтересів сім'ї в цілому. Батько готовий зробити будь-які дії, навіть якщо це може принести якусь шкоду або збиток йому, для забезпечення фізіологічного і психологічного комфорту дитини.

7. *Ситуативний* - батько приймає відповідне рішення залежно від тієї ситуації, в якій він знаходиться, і в нього немає універсальної стратегії виховання дитини. Батьківська стратегія складається щоразу заново з безлічі факторів: стану дитини, його точки зору, його інтересів на даний момент, свого власного батьківського ставлення (Варга, 2003).

Висновки до розділу 1

Аналіз психолого-педагогічної літератури дали змогу виділити такі критерії підготовки дітей до формування уявлень та виконання соціальних ролей батьків: розуміння соціальної важливості сім'ї; самооцінка дітьми морально-етичних якостей можливості до виконання соціальних ролей матері та батька; формування уявлень про знання основних сімейних функцій та узагальнення практичних навичок їх виконання; усвідомлення статевої вихованості, як передумова відповідального партнерства (Дружинин, 2000).

Таким чином, беручи до уваги все вище сказане, ми можемо дійти до висновків, що батьківство - це не тільки певний етап в житті особистості, що включає в себе певні правила, побажання та очікування, формування нових особистостей, почуття, взаємовідносини і позиції, велика відповідальність, а

також і важка та складна діяльність, яка вимагає правильних формувань в уяві ще з раннього дитинства, направлення та корегування хоча б загальних теоретичних знань про те, як потібно себе поводити та якими методами слід користуватися для досягнення поставленої виховної мети. Також необхідно володіти і відповідними конкретними знаннями, так як виховання дитини у власній родині може бути успішним лише в наступному випадку: тільки якщо батьки зможуть правильно та з розумом використовувати наявні у них знання та вміння.

РОЗДІЛ 2. ВИВЧЕННЯ МЕТОДІВ УЯВЛЕНЬ ПРО БАТЬКІВСТВО У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ТА ЇХ АНАЛІЗ

2.1. Характеристика факторів, що впливають на формування уявлень про батьківство

Практично кожна людина колись стає батьком. Готовність до батьківства, усвідомлення себе батьком і способи виховання дітей у парі зі своїм чоловіком (дружиною) формується під впливом різних факторів. Якість виховання, усвідомлене виконання батьківської ролі у свою чергу визначає стан суспільства, інституту сім'ї та психологічне здоров'я особистості наступних поколінь (Нартова-Бочавер, 2002).

Батьківство - соціально-психологічний феномен, що представляє собою емоційно і оцінно забарвлену сукупність знань, уявлень і переконань щодо себе як батька, що реалізовує у всіх проявах поведінкової складової батьківства. Як надіндивідуальних ціле, батьківство невід'ємно включає обох подружжя, що вирішили дати початок нового життя (Столяренко, 2009).

Становлення характеризується взаємоузгоджень уявлень хлопців та дівчат, функцій, розподіл сімейних обов'язків та відповідальності. Спочатку це узгодження відбувається на теоретичному, договірному рівні, а вже з появою дитини в сім'ї починає реалізуватися на практиці (Мат.наук.конференції, 2004).

Розвинена форма батьківства характеризується стійкістю і стабільністю і реалізується в узгодженості уявлень подружжя про батьківство. На стадії розвинутої форми батьківство включає в себе :

1. Батьківські позиції;
2. Установки й очікування;
3. Батьківські ставлення;
4. Батьківські почуття;
5. Батьківські цінності;
6. Батьківську відповідальність;
7. Стиль сімейного виховання;

Як вже було написано вище -- зв'язок компонентів між собою здійснюється через перетин елементів їх складових: когнітивного, емоційного та поведінкового аспектів, які є критеріями реалізації цих компонентів.

Батьківські цінності. Особливості сімейних цінностей полягають у тому, що вони формують собою суміш емоцій, почуттів, переконань і поведінки як такої. Вони є основоположними для решти компонентів батьківства і реалізуються у спрямованості особистості батька і спрямованості її поведінки (Ільїн, 2002).

Установки й очікування. Батьківські установки очікування включають в себе три рівні презентації:

1. репродуктивні установки
2. установки й очікування в дитячо-батьківських відносинах
3. установки й очікування щодо образу власної дитини (Ільїн, 2002).

На думку певних науковців батьківські установки залежать від тих традицій, цінностей, норм і очікувань, які властиві соціальної, культурної, національної та релігійної середовищі, до якого належить та чи інша сім'я. Саме всі ці чинники багато в чому визначають особливості батьківської поведінки (Кошлань, 2006).

Батьківське ставлення

Батьківське ставлення - відносно стійке явище, що включає в себе альтернативні елементи емоційно-ціннісного ставлення і здатного змінюватися в певних межах. Батьківське ставлення реалізується у підтримці контакту з дитиною, формах контролю, вихованні взаємовідносинами (Ільїн, 2002). За твердженням Варга А.Я. тип батьківського ставлення і співвідношення його структурних компонентів визначається не лише індивідуальними особливостями батьків, але і віком дитини.

Батьківські почуття. Батьківські почуття - значуща група почуттів, що займають особливе місце в житті людини. Батьківські почуття суперечливі,

реалізуються в батьківському відношенні і батьківських позиціях (Ільїн, 2002).

Батьківські позиції. Батьківські позиції позначають собою загальну взаємодію з дитиною в сім'ї, де в основі якої лежить свідомо і несвідомо оцінка дитини. Батьківські позиції реалізуються в рухливих комунікативних позиціях (Ільїн, 2002).

Відчуття батьківської відповідальності -- це відповідальність перед соціумом і своєю совістю. Батьківська відповідальність виникає у контролі своєї поведінки та сімейної ситуації; характеризується займаною роллю у сімейному вихованні (Ільїн, 2002).

Стиль сімейного виховання. Стиль сімейного виховання є показником взаємодії перерахованих всіх вище компонентів та його прояви найбільш очевидні. Стиль сімейного виховання набагато більші, ніж інші компоненти батьківства (Ільїн, 2002).

Проведений теоретичний аналіз літератури показав (Ільїн, 2002)., що на сьогоднішній день в психології, педагогіці та соціології питання про систему факторів, що відтермінують батьківство, ще не визначене. Зазвичай, загальні теоретичні судження та практичні дослідження в системі сім'ї стосуються лише певних окремих аспектів, пов'язаних з формуванням особистості як батька.

Серед цих факторів найбільш вивчені у загальній психології були чинники відтворення (Безпалько, 2003). Найбільш розроблені з точки зору причинно-функціональної залежності репродуктивні установки і репродуктивна поведінка особистості.

Що стосується репродуктивної поведінки людини, то В. В. Бойко виділяє три загальні групи факторів:

1. Соціально - психологічна адаптація, яка відбувається за допомогою народжуваності до таких явищ макрорівня, як урбанізація, зайнятість жінок, освіта і культура, економічний розвиток суспільства, норми і явища адаптації;

2. Соціальні та психологічні чинники, які мають вплив на рівень регулювання народжуваності в сім'ї (зміст функцій сім'ї, спосіб життя сім'ї, взаємодію в сім'ї, міцність шлюбу, відношення подружжя до вагітності, статтю та кількістю дітей як умова стабілізації шлюбу);

3. Соціальні та психологічні аспекти, які впливають на регулювання народжуваності на рівні особистості. До таких аспектів відносять: потребу в народженні дітей, репродуктивна налаштованість, репродуктивні мотиви, індивідуальні та особистісні бажання, цінності особистості самих дітей). Якщо звернутися до кросскультурне дослідження, що стосуються об'єктивних умов життєдіяльності родини (М. Мід), то до загальних факторів, які узагальнює такі, можна віднести наступні групи чинників (Мід, 2006):

1. Сукупність суспільно - економічних чинників (метод виробництва, форма власності тощо);

2. Узагальнення чинників культурного середовища дитини (освіченість або процес залучення людей до духовних цінностей суспільства і цивілізації взагалі, рівень підготовки всіх факторів для всебічного та повноцінного розвитку особистості);

3. Узагальнення всіх природно-географічних умов (О. А. Шаграєва , Л. Ф. Обухова,) (Обухова, 1996).

Спираючись на положення Л. Ф. Обухової (Обухова, 1996) про те, що порівневий аналіз може розкрити багатогранність явища, яке ми досліджуємо та розглядати його як організоване ціле, можна виокремити певну систему факторів, що позначають батьківство:

1. Мікросистема, або визначення батьківства на рівні власної сім'ї;

2. Макросистема, або визначення батьківства на рівні суспільних впливів;

3. Мезосистема, чи визначення батьківства на рівні впливу батьківської сім'ї;

4. Індивідуальний, або ж визначення батьківства на рівні конкретної особистості.

Перш за все, можемо вважати, що чинники, які виділяють батьківство, можна виокремити на зовнішні і внутрішні. Зовнішні чинники обумовлені сукупністю зовнішніх впливів, які можна підрозділити на несколько рівнів. Внутрішні фактори - це особливості особистості, це індивідуальність людини.

Зовнішні та внутрішні фактори можна співкласти з визначеним вище рівнями. Щодо зовнішніх факторів - це фактори можуть бути макросистеми, мезосистеми і мікросистеми. А вже внутрішні фактори - це чинники індивідуального рівня (Насонова, 1996).

Також суспільний та соціальний вплив можна розглядати з точки зору опосередкованого впливу на формування батьківства та соціального регулювання.

Багато дослідників роблять це згідно власних методів. Наприклад, А.Гірняк визначає соціальне регулювання, як цілісну систему конкретновизначених впливів державних органів, значне матеріальне та моральне заохочення народжуваності в рамках демографічної політики конкретного регіону. Прямий ж вплив здійснюється через весь комплекс соціальних впливів, що відображається в системі ціннісних орієнтацій і установок кожної особистості. Перш за все це засоби масової інформації, твори мистецтва та культури (Гірняк, 2008).

Таким чином, необхідно виділити, що на формування уявлень про батьківства у дітей впливає суспільний рівень впливів і задає для особистості так званий зразок батьківства, надає початкову точку, які, будучи переламані через особливості особистості кожного з майбутньої родини, їх ціннісну та мотиваційну сфери, а також приклади, отримані та притаманні батьківській родині, надають початок формуванню уявлень в кожному окремому випадку (Іванов, 2005).

Розглядаючи вплив суспільства з точки зору його усвідомлення початку формування уявлень про батьківство у дітей, потрібно відзначити наступні: соціальне регулювання системи суспільства переважно усвідомлюється людиною, тобто можна сказати, що формування уявлень про батьківство в певній мірі можливо шляхом соціального регулювання.

Батьківська сім'я -- це первинне соціальне середовище індивіда, середа соціалізації. З точки зору А. Адлера, «сімейна атмосфера, взаємини в сім'ї, ціннісні орієнтації та установки батьків є першим фактором у розвитку особистості. Діти вчаться норм співжиття у суспільстві і сприймають культуру через своїх батьків. Саме в сім'ї людина отримує перший соціальний досвід, засвоює правила і норми поведінки. Батьківська сім'я служить найбільш доступним зразком спостереження, а при певних умовах і наслідування" (Адлер, 2012).

Як правило, «батьки для індивіда - люди значущі, тому те, як вони здійснюють свою батьківську роль, частково усвідомлено, а частково неусвідомлено згодом копіюється у власній родині. Якими люди стануть батьками, багато в чому залежить від того, що ми бачили, пережили, відчули, в поведінці власних батьків. Між структурами власних сімей спостерігається пряма залежність: подружні сім'ї в переважній більшості аналогічні батьківським, особливості батьківської сім'ї несвідомо сприймаються дітьми в їх сім'ях» (Овчарова, 2006).

Згідно з думкою І. В. Дубровиной, тільки «родина - батьки та близькі родичі, їхній спосіб життя, зміст спілкування і стиль взаємин - формує у дітей зразки, еталони чоловіки і жінки. Діти в закритих установах позбавлені можливості бачити особливості поведінки і стосунків один до одного і до інших людей чоловіків і жінок, брати участь у сімейних відносинах і сприймати їх» (Дубровина, 2011).

Таким чином, більшість дослідників характеризують вплив батьківської сім'ї в ролі зразка чи певного зразка на який рівняються та беруть приклад, але також необхідно підкреслити, що суспільство і

батьківська сім'я лише надають приклад, надають певну модель батьківства, яку індивід пропускає через призму своїх переконань, поглядів, індивідуальних особливостей. Тобто мікросистема факторного детермінування батьківства - це той рівень впливу на складається батьківство, на якому воно набуває остаточні риси (Демидова, 2002).

На рівні мікросистеми відбувається узгодження двох моделей батьківства подружньої пари - чоловіки і жінки, які створюють власну сім'ю і припускають дати життя дитині. Крім того, на формування розвинутої форми батьківства та її реалізацію впливають конкретні умови життя родини: виховна діяльність батьків регулюється умовами життя сім'ї та іншими індивідуальними факторами, різними в кожній конкретній сім'ї (Хямяляйнен, 2004).

2.1.2 Критерії, показники, рівні сформованості уявлень дітей молодшого шкільного віку про батьківство.

Найбільш притаманною педагогічно-психологічною особливістю уявлення дітей про батьківство є поєднання образності і узагальненість. Зазвичай, уявлення про те чи інше бачення формується в результаті його постійного дослідження. Через це відбувається структуризація ознак об'єкта, їхня інтеграція і узагальнення. Ознаки які випадковим чином виявляються лише в деяких поодиноких ситуаціях, відсіваються, а залишаються тільки найбільш притаманні і тому найбільш інформативні. Ця варіація стосується і формувань уявлення про батьківство у дітей молодшого шкільного віку (Артемонова, 2004).

Батьки дітей, які благополучно прожили в шлюбі все своє життя та не мають проблем з вихованням власних дітей надають своїм дітям приклад того, як має формуватися та функціонувати родина на побудові правильних взаємовідносин чоловіка і дружини у вихованні дітей. Спільні та взаємні дії батьків є найважливішою умовою правильного та усвідомленого формування уявлень дітей про майбутнє батьківство. Згідно певних досліджень можна

показати можливість неусвідомленого бажання щодо повторення у власному шлюбі моделі сім'ї своїх батьків, а також до копіювання взаємовідносин батьків до дітей у власній родині та покладання на досвід в сім'ї, в якій зростала сама дитина (Мещерякова, 2002).

Для людини сім'я є тим фактором співвідношення, з яким вона ідентифікується, сприймає та зберігає притаманні родині погляди, установки, обряди, приклади спілкування та взаємовідносин. Дитина, певною мірою, уявляє себе в ролі своїх батьків тієї ж статі та формує свою майбутню роль та поведінку ідентифікуючи себе з цією роллю (Мещерякова, 2002).

Головним аспектом формування уявлень про батьківство у дітей виступає сам процес ідентифікації. Ідентифікація, в свою чергу, є процесом усвідомлення або закріплення певних функцій, цінностей, ідеалізації ролей, моральних якостей прикладу сім'ї, насамперед власних батьків. Згідно ідентифікації відбувається взаємозалежна інтерпретація поведінки у відсутності батьків, а сам процес відбувається хаотично без цілеспрямованого нагляду з боку дорослих (Обухова, 1996).

Метою нашого дослідження було – вивчення ступеня уявлень про батьківство та їх психологічна готовність до батьківства у дітей молодшого шкільного віку, оскільки готовність до батьківства характеризує «початковий рівень» уявлень батьківської сфери, створює основу, на якій будується справжня поведінка майбутніх жінки та чоловіка зі своєю дитиною. Ще однією метою дослідження було – визначення психологічної готовності уявити себе в ролі майбутнього батька серед хлопців – учнів молодшої школи.

Існує три етапи формування уявлень про батьківство:

1. Інтеріоризація – перетворення зовнішнього впливу у факт свідомості дитини;
2. Інтерналізація, ідентифікація в результаті яких одні норми і цінності засвоюються, а інші відкираються або трансформуються у свідомості дитини;

3. Екстеріоризація – перетворення досвіду уявлення про батьківство в дію (Т.Архіреєва).

Критерії сформованості уявлень дітей молодшого шкільного віку за своєю суттю ідентичні до змісту вищевказаних компонентів: ціннісні орієнтації або сімейні цінності, батьківські установки та сподівання, батьківські сподівання та почуття, батьківську відповідальність, стиль сімейного виховання.

Дані критерії надали можливість виділити три рівні сформованості уявлень дітей молодшого шкільного віку про майбутнє батьківство: низький, середній та високий.

До низького рівня сформованості належать: неадекватність самооцінки, розгалуження «Я-реального» та «Я-ідеального» сприйняття себе дитиною, дуже низький рівень емпатійності, несформована соціальна система цінностей, дуже низький рівень батьківської компетентності, поверхневі і обмежені уявлення про функції, права і обов'язки батьків.

До середнього рівня належать: несійка самооцінка, середній рівень емпатійності, сприйняття на себе батьківської ролі, частково сформовані уявлення про можливі проблеми, функції та труднощі батьківства, нейтральне, невизначене ставлення до майбутнього батьківства.

До високого рівня сформованості уявлень можна віднести наступні критерії: адекватність самооцінки дитини, високий рівень емпатійності, вираженість потреби мати дітей у майбутньому, неповне але адекватне уявлення про функції, труднощі та батьківські обов'язки, позитивне ставлення до майбутньої батьківської ролі тощо.

Дослідницька робота із учнями молодшої школи здійснювалась на базі Чернівецької ЗОШ № 3. У дослідженні прийняли участь 30 школярів, учні 3 класу, них 17 хлопчиків та 13 дівчат. Також була сформована група дітей молодшого шкільного віку 9-10 років, з яких 5 хлопчиків та 5 дівчаток. В порівнянні з дітьми молодшого шкільного віку була створена невелика група старшокласників 9-10 класу, а саме 4 хлопці та 4 дівчини.

Група старшокласників була створена для дослідження уявлень про батьківство в порівнянні з учнями молодшого шкільного віку.

Метою реалізації досліджуваної роботи було вивчення вихідного стану уявлень про готовність на початку дослідження. Зазначена мета була описана в наступних завданнях.

1. Проаналізувати початковий стан розвиненості у дітей молодшого шкільного уявлень про батьківство.

2. З'ясувати характер уявлень дітей щодо готовності до усвідомленого уявлення про батьківства.

3. Продіагностувати ціннісне ставлення дітей молодшого шкільного віку до формувань усвідомленого батьківства.

4. Вивчити початковий стан відчуття школярами благополуччя у взаємодії з дітьми у власній родині.

5. Дослідити рівень знань про суть батьківства та етапи формувань до готовності до нього.

6. Виявити характер уже сформованих у дітей молодшого шкільного віку певних вмінь, необхідних для успішного виконання батьківських ролей і функцій.

7. Проаналізувати рівень самооцінки дітьми молодшого шкільного віку.

9. Схарактеризувати загальний рівень сформованості готовності до усвідомленого батьківства у дітей молодшого шкільного віку.

Знання ступеня готовності дівчат та хлопців до майбутнього батьківства дозволили б вчасно виявити відхилення від батьківської поведінки, визначити методи її виправлення та профілактику. Саме профілактика є надважливою в нинішніх умовах, коли актуальні проблеми, пов'язані не тільки з неналежним вихованням чи батьками, які відмовляються від власних дітей і відкрито зневажать їх, чи навіть гірше, проявляють агресію та насильство щодо них, але й проблеми порушення відносин між батьками та дітьми, які слугують причинами виникнення зменшення

емоційного рівня дитини й відхилень у її нормальному психічному розвитку в дитячому, ранньому, дошкільному та молодшому шкільному віці (Мещерякова, 2002).

Для дослідження даних питань була застосована анкета «Моє відношення до дитини» (на основі розробок Нартова-Бочавер - додаток 2), яка дозволила визначити ступінь цінності дитини для батьків, батьківське відношення до майбутньої дитини та їхній рівень знань про батьківське виховання, взаємовідносини в родині та розвиток дітей (Нартова-Бочавер, 2011).

Опрацьована анкета має три блоки запитань. Аналіз педагогічно-психологічної та моральної визначення готовності до батьківства проводився за визначеними критеріями, якими є компоненти, що характеризують психологічну та педагогічну готовність до материнства: потребово-мотиваційний блок, який включає в себе емоційний і ціннісно-змістовний компоненти; когнітивно-операційний блок і блок соціально-особистісної готовності до батьківства, зокрема до материнства (Нартова-Бочавер, 2011).

Для виявлення рівня цінності дитини для своїх батьків аналізувалися за наступними критеріями:

1. висока цінність визначалася при наявності високої цінності дитини для своїх батьків;
2. знижена цінність дитини пояснена іншими цінностями (наприклад: сприйняття дитини, як спосіб зберегти сім'ю та утримати партнера; утримання соціального та сімейного положення; свого майбутнього в загальному; сприйняття власної дитини, як методу чи засобу самореалізації та соціалізації в суспільстві; задоволення власного емоційного стану).

Проаналізувавши відношення батьків до дитини, можна виділити наступні критерії, які нами використовувалось:

- тепле відношення;

- холодне відношення;
- нейтральне відношення.

Тепле відношення – це відношення до дитини, яке характеризується одночасною орієнтацією на себе та емоційно-психологічний стан дитини. Холодне відношення (негативне відношення до маленьких дітей). Нейтральне відношення (байдужність стосовно дитини) (Нартова-Бочавер, 2011).

Другий блок запитань був орієнтований на визначення рівня знань майбутніх батьків про особливості розвитку дитини до її народження, самого розвитку й виховання дітей. Визначалося, яким чином діти уявляють функції матері та батька стосовно дитини (Нартова-Бочавер, 2011).

Третій блок був орієнтований на запитання, які визначали рівень соціально-особистісних уявлень про можливу готовність до батьківства. Запитання даного блоку посприяли у виявленню ступеня сформованості уявлень про існуючі системи виховання; усвідомлення дітьми відповідальності за виховання, розвиток та здоров'я дитини й власну материнську позицію; націлення на подолання труднощів, які пов'язані з народженням та вихованням дитини (Нартова-Бочавер, 2011).

У процесі виконання дослідження також використовувалась проєктивна методика «Батьківський твір» (В.В. Столін, за адаптацією А.І.Тащевої). Дана методика позначає одну з найбільш інформативних і досить надійних технік, які допомагають проаналізувати особливості батьківських позицій у самих дітей, виявити особливості сприйняття чи несприйняття у дітей молодшого шкільного віку про хвилювання майбутніх батьків характеру взаємовідносин та взаємодії з дитиною. Крім того, методика «Батьківський твір» дозволяє виявити особистісні особливості самих майбутніх батька та матері (Васильченко, 2012).

Базовою темою написання твору була тема «Я і моя дитина». Тема твору писалась у відкритій формі, без конкретного змісту чи притерій

написання, з можливістю попутньої ілюстрації. Дітям молодшого шкільного віку ми дозволили написати все, що вони вважають за потрібне, хочуть та бажають висловити, також те, що на їхню думку є важливим. Твір писався на власний розсуд та не обмувався у часі. Певна частина дітей попросили дозволити їм написати даний твір вдома, для кращого осмислення теми.

Головні характеристики аналізу написаного твору.

Основними особливостями для інтерпретації твору були:

- прийняття завдання;
- обсяг твору;
- мова й стиль оповідання;
- підкреслення та малюнки в тексті (Васильченко, 2012).

Характеристика прийняття завдання. Різка відмова писати твір може означати як виявлення психологічного захисту і бар'єру на шляху формувань уявлень своїх взаємовідносин з дитиною. Конкретні запитання про зміст самого твору, які використовуються після написання твору дитиною, та після аналізу самого твору дослідником, свідчать про високу тривожність, емоційність та індивідуальну неготовність батьків (Васильченко, 2012).

Обсяг твору. Незначний (2-3 речення) обсяг може бути визначений як нерозуміння чи неприйняття самого завдання, пасивна відмова від його виконання або просто небажання виконувати завдання. Навкаки ж, занадто великий за обсягом твір вказує на досить високу емоційну зацікавленість дитини (Нартова-Бочавер, 2011).

Форма, стиль, структура та мова твору. За формою написання даного твору можна виділи наступні:

- канцелярська (собою нагадує автобіографічну характеристику, формальну за змістом) може означати показник великої дальності уявлень про взаємодію з дитиною, значні труднощі у спілкуванні з нею;
- формально описова форма, яка, як правило, не має змістової інформації про уявлення, проблеми чи повсякдення батьків;

- проблемна форма твору характеризується дуже малим та незмістовним описом характеристик і якостей дитини. За описом такого твору дуже важко вирізнити навіть вік дитини, а також в такому творі дитина може чітко описати проблему, яка її турбує у власній родині;
- описово-проблемна форма. Дана форма написання твору вказує на розумне співвідношення інформаційно-подійних описів і початки формування уявлень про усвідомлення проблем виховання й розвитку дитини (Нартова-Бочавер, 2011).

Підкреслення в тесті. Саме можливість виразити свої емоції через підкреслення дозволяє дитині вказати на головні моменти та розставити акценти на важливі для неї речі. Інколи підкреслення показує бажання та прагнення дитини покласти відповідальність за ситуацію яка склалася на себе, на одного з батьків, брата чи сестру (Нартова-Бочавер, 2011).

Малюнки в тексті. Малюнки, яку доповнюють твір можуть являти собою як начерки по типу креслень чи абстракції, або повноцінний малюнок по темі. У першому випадку малюнки свідчать про можливі наявні бар'єри та захисти всередині самої дитини, у другому ж – про емоційне сприйняття та уявлення батьківсько-дитячих відносин (Нартова-Бочавер, 2011).

Структурування простору аркуша. Саме структурування, те як написано сам твір, розміщення малюнків та підкреслень в ньому надає нам інформацію про індивідуально-особистісні характеристики автора твору. Саме тут описується повнота заповнення простору аркуша (перенесення твору на одну з частин аркушу чи рівномірне розміщення), використання полів на аркуші, лінійок для розташування рядків, якщо це альбомний листок без лінійок, використання абзацу, відступів та пропусків. Суцільний текст, без будь якої структури написання твору, є сигналом та вказівником на емоційну захопленість проблемою, експансивності автора та втрати контролю. Вручну намальовані та позначені поля й лінійки – показник гіперсоціалізованості автора, його орієнтації на правильність виконання

поставлених завдань, надмірної педантичності, пріоритетності соціальних норм і правил (Нартова-Бочавер, 2011).

Найбільш важливі для асоціалізації батьківських творів змістовні показники. Вони характеризуються наступними чинниками:

- відповідність твору заданій темі;
- дотримання написання планів твору;
- дотримання автором плану твору;
- використання у написанні оповіді імені дитини;
- опис історії розвитку дитини, її індивідуально якостей і особистісних переваг, опис взаємовідносин дитини з батьками та іншими членами родини (брат, сестра);
- самооцінка дитини;
- загальна характеристика системи виховання, реалізованої батьками, та думка дитини про її ефективність.

Відповідність твору заданій темі – один з головних показників сприйняття та розуміння завдання. Відхилення від теми твору можуть означати про приховане несприйняття дитини і активізації захисних механізмів (Нартова-Бочавер, 2011).

Дотримання написання планів твору. Твір на задану тему включає три головні плани опису про які повідомляється дитині перед початком написання твору – опис дитини, опис батька чи матері і опис взаємовідносин в сім'ї. Тема даного твору вимагає від дитини надання на всіх трьох планах твору. Саме взаємозв'язок та повний опис цих планів характеризує інформативність про батьківські позиції дітей (Нартова-Бочавер, 2011).

За результатами написання твору можна виокремити наступні варіанти співвідношення відносин у батьківському творі:

1. На перший план виходить опис дитини чи батька, матері відповідно темі твору. Про дане співвідношення можна говорити про адекватність автора твору у визначенні центру родини та направленість на

проблеми розвитку дитини або на проблеми виховання і батьківства (Нартова-Бочавер, 2011).

2. Непритаманне темі твору саме домінування одного плану-опису дитини чи плану-опису батька, матері. У такій ситуації визначається обмеженість батьківської позиції. Якщо у першому випадку це орієнтація майбутнього батька на дитині і її проблемах без сформованого усвідомлення власних виховних методів впливу та власної ролі в допомозі розв'язань проблем розвитку дитини, то в наступному випадку це швидке перключення від проблем самої дитини до обговорення власних характеристик батьками, їх поведінки, почуттів та переживань, які не відносяться до дитячо-батьківських відносин, є показником недозволення власних особистісних проблем, невпевненості у методах виховання самих батьків (Нартова-Бочавер, 2011).
3. Розгорнутий опис плану взаємовідносин батьків та дитини. Всебічно розгорнутий опис взаємовідносин батьків з дитиною є показовою характеристико уявлення матір'ю чи батьком двостороннього характеру процесу виховання у вигляді діалогу між ними. Критерій розгорнутого написання плану опису взаємовідносин батьків та дитини вказує на процес правильного формування уявлень дітей до батьківства, їх конструктивного аналізу виховання, проблем та розвитку дитини (Нартова-Бочавер, 2011).
4. Виокремлення опису взаємовідносин батьків та дитини над описом самої дитини чи батька, матері. Такий варіант написання твору може свідчити високий рівень конфліктності у взаємовідносинах в сім'ї та безпорадності батьків у спробі їх вирішення. Опис таких взаємовідносин несе в собі негативний характер, вказує на конфлікти всередині родини, свароки та непослух дитини. Також варіантом інтерпретації такого опису може слугувати емоційна залежність батьків

від дитини за прикладом нездорової прихильності (Нартова-Бочавер, 2011).

Використання у написанні оповіді імені дитини, містить важливу інформацію, яка може бути використана при діагностиці особливостей емоційного визначення та сприйняття дитини в сім'ї, використовуваної батьками позиції у взаємовідносинах з дитиною, рівня визначення ступеня близькості батьків та дитини.

Наприклад, зменшувальна пестлива форма імені дитини може вказувати на ніжний чи нейтральний відтінок, який дозволяє припустити думку про особливості емоційних почуттів батьків до дитини. Ніжно-емоційні ласкаві імена можуть свідчити про емоційну значимість дитини для батьків. І навпаки, повна відсутність імені дитини у творі може сигналізувати про недостатню самооцінку дитини та відчуття непотрібності для батьків (Нартова-Бочавер, 2011).

Занадто часта заміна імені дитини на загальні займенники «він» чи «вона» у творі може бути чинником емоційного відчуженості дитини матір'ю чи батьком.

Опис історії розвитку дитини. Опис у творі негативного емоційного відношення до подій, які вже минули може означати, що в сім'ї існують невирішені конфліктні ситуації, які заважають здоровим взаємовідносинам між батьками та дитиною. Також згадки таких подій у минулому може вказувати на хронічні фрустрації та пережиті психологічної травми. Якщо ж негативні емоції виражаються в контексті сьогодення, вони вказують на стрес, який переживає дитина, депресію, несприйняття батька чи матері. Згадки негативу чи тривожності відносно майбутнього характеризує невпевненість в собі в ролі батьків (Нартова-Бочавер, 2011).

Опис індивідуальних якостей і особистісних переваг. Вибірковість одного з батьків для опису вибіркового сполучення якостей, які характеризують дитину, її зовнішність та фізичні якості, її біографія, опис знань, можливостей, умінь, нахилів, навичок, уподобань дитини, її досягнень та

невдач, характеристика особливостей поведінки, спілкування з однолітками, характер взаємин з батьками, опис її інтелектуальних здібностей, морального стану, жаги до нового та прагнення до покращення, визначення статево-рольової ідентичності. Певні якості допомагають батькам визначитись, як саме поводитись з дитиною та як сприяти її розвитку, слухняності та само визначеності, а також дають змогу при необхідності переглянути свої цінності в процесі виховання (Нартова-Бочавер, 2011).

Самооцінка дитини у творі може прямо виражена та прихована. Оцінка себе може бути різною. Вона може проявлятися позитивною, негативною та невизначеною, з більшим чи з меншим рівнем розгалуженості варіантів. Збалансованість у творі негативних та позитивних оцінок дозволяє робити висновки про адекватну, належну та здорову самооцінку дитини. Якщо ж дитина наклеює певні ярлики, сприймає себе однозначно негативно, зневажає себе, це все вказує на несприйняття та зневагу до особистості дитини батьками (Нартова-Бочавер, 2011).

Загальна характеристика системи виховання, реалізованої батьками. Загальні характеристики можуть включати неприховані переліки цінностей і пріоритетності цілей виховання. Необхідно звернути увагу на опис у творі методів заохочення й покарання дитини. Також необхідно звернути увагу на цілісність методів виховання матері та батька про, які застосовуються щодо своєї власної дитини, і тих методів виховання, які застосовувалися до матері та батька, коли вони були дітьми, у їх сім'ях (Нартова-Бочавер, 2011).

2.2 Результати досліджень та їх аналіз

Спираючись на досить велику складність для мене дослідження уявлень про майбутнє батьківство у дітей молодшого шкільного віку, було доречним поєднати його з дослідженням вже сформованої уяви дітей старшокласників про майбутню родину, так як в багатьох випадках поняття майбутнє батьківство та майбутня сім'я формуються в більш зрілому віці ніж молодші школярі та часто поєднуються і асоціюються один з одним.

Тому, варто буде розглянути та провести аналіз змісту уявлень про майбутнє батьківство та майбутню родину з точки зору трьох компонентностей: когнітивної, емоційної і поведінкової складових. Для більш детального дослідження вищевказаних компонентів уявлень про майбутнє батьківство ми використали таблицю «Компоненти уявлень про майбутнє батьківство та сім'ю» (Додаток 1).

Когнітивний компонент уявлень про майбутнє батьківство ми намагалися дослідити за допомогою анкетування. Спираючись на дослідження в галузі сімейних відносин, ми використовували анкету «Ставлення до сімейної та батьківської ролі » (Додаток 3).

Поведінковий компонент у дітей вивчався за допомогою тесту «PARI» – «Батьківсько-дитячі відносини» (Додаток 4).

Дослідження проводилося в кілька етапів. Спершу ми зкомпонували та зробили аналіз і розраховані процентні дані анкетування. На наступному етапі ми проаналізували результати написання твору «Батьківський твір». Згодом відбувалось дослідження поведінкового компоненту у серед старшокласників, в порівнянні до уявлень про батьківство у дітей молодшого шкільного віку, який вивчався нами за допомогою тесту «PARI» – «Батьківсько-дитячі відносини». І на останньому етапі був здійснений аналіз отриманих даних та проведена робота щодо рекомендацій для правильного та адекватного формування уявлення та готовності дітей до майбутнього батьківства.

Проаналізуємо результати досліджень, які були проведені в першу чергу.

Згідно нашого дослідження всі діти, які приймали участь у нашому дослідженні, захоплено хочуть мати власних дітей. Щодо кількості дітей в майбутній сім'ї, то вона різна. Певна категорія опитаних, а саме 60 %, вважають що їм необхідні 2є дітей, інші 40% думають що їм достатньо мати лише одну дитину. Не зважаючи на це 80% учасників вважають для себе можливим народити двох дітей лише якщо їм допомагатимуть їхні батьки. У

всіх цих дітей є молодші братики чи сестрички і вони впевнені, що легко справляться з цією роллю. При цьому 40% опитаних, потенційно готові до народження багатьох дітей, вказують на те, що вони впевнені що так має бути, адже в них в сім'ї це норма. 20% з цих дітей вважають, що такі жінки, які народжують багато дітей викликають у навколишніх здивування. Ці дані дозволяють зробити висновок, що всі діти в майбутньому хочуть стати батьками, але кількість дітей різняться через ті чи інші причини. Серед них є і матеріально-побутові умови й відношення суспільства до багатодітних сімей, які є важливими умовами, які вказують на хоча б загальну психологічну готовність до батьківства.

Також 95% опитаних дітей відповіли, що народження маляти для них є щасливою подією, при цьому діти на хвилю задумувались та посміхались. Виконуючи дане завдання, в якому було необхідно продовжити фразу «Дитина - це...», тільки 40% опитаних відповіли, що дитина – це радість і сміх. В основному відповіді респондентів цієї групи носять досить типічний для молодшого шкільного віку характер, типу «діти – це золотко», «дитина – це я» чи «дитина – вона солодка мов цукерка», «дитина – це завжди шумно». Особливої уваги заслуговують відповіді 15% опитаних дітей, які визначають дітей як: «супер», «дитина – це класно».

Хоча з іншого боку, 95% учасників указали, що вони не розуміють як це залишити свою дитину. Та задають запитання по типу: «а де вони будуть жити», «з ким будуть спати», «хто їх любитиме». Крім того, стільки ж учасників стверджують, що не уявляють своє життя без дітей, і всі ці діти уже у своєму віці мають досвід появи молодших дітей в своїх сім'ях. Враховуючи отримані результати можна зробити висновки, що діти, які склали вибірку нашого дослідження усвідомлюють значимість дитини в житті майбутніх жінки та чоловіка чи сім'ї як такої. 60% з опитаних вважають, що дитина принесе їм щастя, зміцнить родину, «зробить життя цікавішим...». Але є й інша частина дітей (40%), які, мабуть в силу свого віку, зміст батьківства усвідомлюють не повною мірою.

У чому ж учасники бачать сенс батьківства? 50% опитаних відповіли, що бути матою чи татом це означає «бути найщасливішою та найнеобхіднішою людиною у всьому світі», «бути поруч завжди та допомагати у всьому», «почувати й розуміти малюка», «допомагати навчитися малюку всього нового». Разом з тим були і чисто формальні відповіді. Процент таких відповідей склав 40%. Також були й такі діти, які не змогли відповісти на дане запитання (10%). В таблиці 1, яка наведена нижче, вказані дані, які вказують на те, що розуміння дітей і батьківства в цілому приблизно усвідомлюють близько 70% опитаних нами дітей.

Показники, які вказують змістову готовність до майбутнього батьківства		
Бажана к-сть дітей	Можлива к-сть дітей	Цінність батьківства
2-3	1-2	70% опитаних дітей мають правильно сформоване уявлення про батьківство

Таблиця 1.

Нижче наведені дані про рівень потребово-емоційної готовності сформованості уявлень про батьківство учасників.

Аналізуючи їхнє відношення до появи малюка в родині, ми зробили висновки, що к 80% опитаних дітей вагітні жінки викликають дуже хороші, позитивні емоції. Разом з тим, як з'являється малюк з живота мами визнали що знають 20% опитаних.

Вивчаючи рівень емоційно-позитивного образу дитини, можна сказати, що для 60% учасників характерне позитивне налаштування на можливу появу дітей, тому що в народженні діток вони бачать лише позитив. Також були опитані діти, які вважали, що народження дитини в родині передусе виникненню труднощів, турботи та відповідальності, змусить відмовитися від намічених планів, бажань та покупок. Деякі діти скаржились, що з появою молодших братика чи сестрички в їхній сім'ї, самій дитині почали

приділяти менше уваги та робили рідкісні та не зовсім бажані подарунки, мотивуючи таке відношення появою іншого малюка. Частина опитаних дітей зробили висновки, що дитина, це велика трата коштів не на себе, а на когось іншого.

Крім того, лише 40% учасників готові приділяти щодня маляті не менш трьох годин. І майже 100% дітей не змогли скласти свій раціональний розпорядок дня. Так як вони не уявляли скільки часу їм потрібно буде виділити на спілкування та догляд маляти.

60% учасників вважають, що з маленькою дитиною потрібно постійно бути поруч не менш чотирьох років. При цьому майже всі впевнені що діти років з трьох повинні ходити до дитячого садочка, адже вони також так робили. Тобто в опитаних дітей, в міру їхнього віку, ще не достатньо розвинене бажання піклування про когось, але разом з тим і не досить низьке як для учасників дітей даного дослідження.

Емоційно-позитивний образ		Емоційно-позитивний настрій		Необхідність батьківського догляду за маленькою дитиною
Дітей	Батьківства в цілому	На дитини в животі	На народження дитини	
80%	60%	80%	20%	До 4х років

Таблиця 2.

Отримані нами дані (табл.2) вказують на те, що 60% опитаних дітей мають досить таки високий рівень емоційної та погребової готовності до майбутнього батьківства. Тобто, що діти так чи інакше, навіть в даному віці, усвідомлюють необхідності створення сім'ї та народження дітей.

Далі було роаналізовано зміст когнітивно-операційного блоку.

80% опитаних запевняють, що знають, що саме входить в батьківські обов'язки щодо своєї дитини. У відповідях, в яких вони описали, як в них відбувається в сім'ї. Тобто діти розказали на прикладі власних сімей розподіл обов'язків між батьками. При цьому розподіл досить сильно різнився в

різних дітей. Типові відповіді: «мама повинна доглядати за маленькою дитиною», «допомагати в її розвитку та виховувати дитину», «купляти все необхідне», «дати освіту», «піклуватися про безпеку та здоров'я».

Рівень знань учасників про виховання й розтик дитини також виявився досить цікавим. Близько 60% знають, що в перший рік життя маля необхідно годувати грудним молоком. При цьому 20% учасників вказують, що рішення щодо даного питання залежить від можливостей та бажання матері. Таким чином можна сказати, що для цих учасників першочерговими є їхні бажання, а не потреби дитини. Також близько 60% опитаних впевнені, що в перший рік чи два життя маля необхідно частіше брати на руки, гойдати, колихати в ліжечку, співати пісеньки та розказувати улюблені казки на ніч. Половина дітей вказали, що їхні батьки починали говорити, розказувати та читати малюкам коли ще ті були в животик (на прикладі молодших братика чи сестрички). Щодо виховання, то 95% опитаних вважають що фізичні покарання є неприпустимими і лише інші (5%) упевнені, таку міру можна використати лише в крайніх випадках. Але використовувати її як дійсно крайню міру або надзвичайно непоправну провину, яка була вчинена навмисне.

Показники когнитивно-операційної готовності до батьківства.

Знання батьками			
Функції батьки/мами	Особливостей знання як з'являються дітки	Особливості розвитку дитини	Особливостей процесу виховання
80%	60%	50%	50%

Таблиця 3.

Отримані дані (табл.3) вказують, що для дітей, як майбутніх батьків, які взяли участь в даному дослідженні сформований середній рівень когнитивно-операційної готовності до батьківства.

Щодо соціально-особистісного блоку готовності до батьківства можна зазначити наступне. Разом з тим 60% опитаних дітей вважають, що народження дитини в родині є надзвичайно відповідальним кроком, при цьому вказавши, що вирішальну та головну роль у вихованні та розвитку власних дітей відіграють саме батьки, тобто якщо батьки хочуть дітей, то вони їх народжують, якщо не хочуть – не народжують. Крім того, 40% учасників, які не заперечують в допомозі їхніми батьками (бабусь та дідусів) чи іншими родичами, сходяться на думці, що все-таки головними фігурантами у вихованні дітей мають бути батьки. Тобто значна половина учасників, навіть в силу свого юного віку, все таки усвідомлюють рівень відповідальності, який виникає з моменту народження дитини.

З досліджень можемо відзначити що 80% опитаних дітей розуміють не лише позитивні явища а й труднощі, які пов'язані з народженням малюка. Разом з тим 90% позитивно налаштовані на їхнє подолання або вважають їх не серйозними, 30% серед труднощів вказують тільки «безсонні ночі», «що потрібно вставати вночі», «постійний шум та плач дитини». Тобто вся увага цих учасників спрямована на себе самих, а не на власну дитину. Також 20% дітей, які приймали участь в дослідженні не усвідомлюють, які труднощі можуть виникнути з появою дитини в сім'ї, а, значить, і не готові до їхнього подолання. Враховуючи всі фактори, можна сказати, що позитивно настроєні на подолання труднощів близько половини учасників, так як інша частина учасників ще просто не усвідомлюють ту відповідальність, яка з'являється після народження дитини..

Показники соціально-особистісної готовності до батьківства.

Кількість досліджених готових до прийняття відповідальності	Кількість досліджених, готових до подолання труднощів
50%	50%

Таблиця 4.

Отримані дані (табл.4) свідчать про достатній рівень соціально-особистісної готовності.

На наступному етапі були проаналізовані результати методики написання твору «Батьківський твір», у якому брали участь 10 дітей у віці від 9 до 10 років, 5 хлопчиків та 5 дівчаток. Методика проводилася з метою виявлення реального рівня сформованості уявлення себе в ролі батьків.

Учасникам був запропоновано написати твір на тему «Я і моя дитина». В написанні даного твору дітям запропонували написати все, що вони хочуть, вважають за потрібне та пов'язане в уявленнях про власну дитину.

Обсяг твору пропонувалось обмежити в 11-12 рядків. В результаті аналізу творів, та розбиття їх на окремі елементи та дослідження опису, були отримані такі результати.

В 80% робіт присутнє позитивне відношення до ролі матері чи батька і дитині зокрема з малюнками, сердечками і т.д.. В інших творах любов до дитини сприймалась як належне. Незважаючи на те, що у творах зазначено, що батьки люблять власну дитину, загальний опис, стиль викладу думок, на жаль, не дозволяють зробити висновки, що діти є дуже бажаними й приносять батькам радість. Хоча всі вони описали радість народження дітей та любов до них, але процес виховання та відповідальність, поки що переважають не на користь народження дитини. Головна ідея даних робіт чомусь заклалася в тому, що «...бути матір'ю/батьком – це дуже важко», «...я повинна/повинен завжди пильнувати малюка, що він не впав та не вдарився», «...я любитиму Ірку, адже вона моя дочка...». Виходить, що дітей заклалася уява, що вони змушені піклуватися про дитину, але радості у цих турботах бачать не всі.

Також аналіз творчих робіт дозволяє зробити висновок про те, що не менш 30% опитаних уявляли собі народження дитини як такої («...я піду в будинок де народжуються дітки, і виберу собі найгарнішу дівчинку...»).

Щодо рівня знань та уявлень серед опитаних дітей можна відзначити наступне. 40% опитаних усвідомлюють, що вони не уявляють, як стати батьками та піклуватися про власних дітей, але при цьому вони також вказують, що їм це цікаво і вони будуть питати в своїх батьків про цю тему,

люблять дивитися мультфільми де є народження малюка чи то людського чи милої тваринки, часто грають в ігри, які імітують роль сім'ї та батьківства як такого («Дочки-матері, тощо). Загалом, проаналізовані результати дозволяють стверджувати про середній рівень уявлень про уявлення знань про батьківство учасників, тому що є проблеми, пов'язані з вихованням дітей («...мій братик дуже довго плаче перед сном...», «...я не думаю, що від моєї поведінки залежить сон чи настрій дитинки...», «...ніхто ж мені не може відмовити...»).

Слід зазначити, що для опитаних дітей даного дослідження притаманно те, що у вихованні всіх дітей беруть участь і чоловіки («...з татовою допомогою розбираємося в машинах...», «...дідусь часто залишається з нами коли мама йде на роботу...»). Це говорить про те, що навіть діти молодшого шкільного віку вже усвідомлено ставляться до народження дитини, розуміють що за нею потрібно доглядати, і не можна залишати дитину саму без нагляду дорослих.

Отримані дані дозволяють також зробити висновок, що діти молодшого шкільного віку, які брали участь у даному дослідженні стараються зрозуміти відповідальність за виховання й розвиток власних дітей, та в загальному уявляють функції матері та батька.

На третьому ми вирішили порівняти загальні уявлення про батьківство та провели невеличке дослідження психологічної готовності до батьківської діяльності у старшокласників в порівнянні з дітьми молодшого шкільного віку. Згідно аналізу відповідей, які надали старшокласники щодо уявлення та знань функцій батьків та родини визначив, що половина хлопців (50 %) і більшість дівчат (65 %) переважно згодні з думкою, що власна родина надає такі можливості як: можливість жити з коханою людиною, народити та виховувати дітей (45 %/35 %), наповнює життя змістом (40 %/25 %) і упорядковує інтимні стосунки (35%/ 25 %). Також хлопці меншій мірі згодні з думкою в тому, що сім'я допомагає у вирішенні матеріальних проблем, так як в матеріальне становище сім'ї вкладають двоє. І планове народження

дитини дає можливість зібрати фінансову подушку для забезпечення малюка в період догляду матері за дитиною (40 %/20 %). Додає людині впевненості у собі, в продовженні свого роду (37 %/27 %), сприяє розвитку власної кар'єри (42 %/38 %).

«На характер взаємовідносин між чоловіком та жінкою сім'ї головним чином впливає розподіл домашніх обов'язків, розподіл часу членами родини на організацію спільного проживання, споживання, проведення дозвілля та ведення побуту, розподіл сімейних доходів і системи лідерства у веденні та розподілу фінансування в сім'ї» (Олифирович, 2007). Отримані результати опитувань вказують, що сучасні юнаки і дівчата орієнтовані на рівномірний розподіл домашніх уявлень, спираються на рівноправність і вважають, що кожен має право на вільний розвиваток в кар'єрі, так і можливість вийти в декрет та займатися розвитком дитини не тільки матері дитини, а й батька.

Також ми провели невеликий аналіз щодо розподілу лідерства в сім'ї батьків і в майбутній сім'ї за допомогою відповідного статистичного опитування. Велика частина майбутніх батьків схиляються до думки, що лідером та годувальником в сім'ї повинен бути чоловік, тобто в батьківській сім'ї – це тато (70 %), а у майбутній родині – це чоловік (60 %). У дівчат даний розподіл трохи різниться, та не є однозначним. В родині та у батьківській сім'ї, де мати самостійно виховувала дитину, лідером та головою у родині вони в більшості випадків визначають матір (65 %), але припускають, що в майбутньому все таки їхня думка може змінитися на користь традиційного укладу сім'ї, де лідером є чоловік (55 %).

Дослідження уявлень як дітей молодшого шкільного віку так і групи старшокласників про риси ідеальних батька та матері, сім'янина вказують, що учні мають уже сформовані уявлення про якості ідеального батька й ідеальної матері. Кожен з опитаних розповів, якими б вони хотіли бути батьками для своїх дітей, проте всі трохи по-різному розрізняють уявлення про ідеальність батька й матері, що в майбутньому може привести до

формування в молоді не зовсім адекватних очікувань щодо майбутньої сім'ї та розчарування як такого.

Одною з складових процесу формування уявлень про майбутнє батьківство є визначення уявлень та знань про організацію сімейного життя (типу родини, співіснування родини, її матеріально-побутова складова, характер і стиль взаємовідносин, розподіл обов'язків чоловіка та жінки, спосіб проведення вільного часу і т.д.) (Смирнова, 2009). Під час досліджень ми поцікавились в учасників, чи знають вони, як і вчому зміниться їхнє життя після народження дитини. Близько 15 % відповіли, що не зміниться нічого, натомість 25% відповіли, що зміниться усе. Також 15% чесно признались, що не уявляють, як саме зміниться їхнє життя. Лише 45 % учасників дали та повну обґрунтовану відповідь. Беручи до уваги точку зору дітей, які її розкрили, більшість сказали, що для організації сімейного життя після народження дитини необхідні терпіння та взаєморозуміння, любов один до одного та дитини, підтримка один одного. Не завадила б фінансова підтримка та комфортний розподіл сімейних обов'язків. Найчастіше учні як і молодшого шкільного віку так і старшокласники вказували на важливість взаємодопомоги (38 %). Недостатність знання старшокласників та ще не сформоване уявлення дітей молодшого шкільного віку про батьківство, можна пояснювати тим, що батьківство ще не стало предметом сприйняття хлопцями і дівчатами цих вікових категорій.

Вивчивши розподіл батьківських ролей між чоловіком і жінкою показало, в уявленні дітей молодшого шкільного віку показало, що чоловік повинен забезпечувати сім'ю (80 %), піклуватися про маму своєї дитини і саму дитину (30 %), допомагати по господарству (20 %), виконувати батьківську роль, гуляти з малюком (10 %), бути главою сім'ї, брати активну участь у вирішенні тих чи інших питань та проблем (10 %). Жінка повинна дбати про родинний затишок (75 %), виконувати роль матері (30 %), морально підтримувати чоловіка (25 %). З вищевказаного бачимо, що більша частина батьківських обов'язків абсолютно сумісні з сімейними ролями чоловіка та

жінки, і разом з тим вони в уявленнях дітей (хлопців та дівчат зокрема) співпадають, а вже діти старшокласнам не притаманно так категорично розділяти обов'язки чоловіка та жінки у плані піклування та виховання дитини та у власній сім'ї.

Якщо взяти аналіз даних тестування у старшокласників, то в порівнянні з дітьми молодшого шкільного віку він показав сталі показники ставлень до родини, до особистостей своєї і протилежної статі та до майбутнього подружнього життя. Ми можемо виділити три типи ставлення у сім'ї: нейтральне, позитивне і негативне. Більшість хлопців (90 %) і дівчат (80 %) відповіли, що до сімейного життя відносяться позитивно. Частина юнаків (10%) висловила негативне ставлення до майбутнього батьківства та сімейного життя, у дівчат негативних відгуків не спостерігалось, але 20% дівча віднесли нейтрально до даного аспекту.

Також поспілкувавшись із старшокласниками, як і з дітьми молодшого шкільного віку, можна дійти висновку, що більшість з них орієнтується на власну сім'ю, та стиль виховання в якій вони вирости. Відносно високий показник відповідей старшокласників (55 %) та дітей молодшого шкільного віку (85%) вказують на бажання бути схожим своєї власної майбутньої сім'ї з родиною батьків та визначає їхнє підсвідоме бажання копіювати модель поведінки та виховання існуючої батьківської родини, ставлення батьків один до одного та вирішення питань у процесі виховання дітей. Разом з тим, у дітей молодшого шкільного віку не спостерігається ще чіткого уявлення про схожість моделі поведінки їхніх власних батьків. Дане уявлення для них ще є досить розмитим, незрозумілим чи навіть суперечливим. Близько 90% дітей вказали, що вони своїм дітям будуть дозволяти грати в смартфоні в необмеженій кількості, їсти солодощі та галасувати. І лише 15 % з цих дітей вказали, що розуміють чому так чинять їхні батьки, обмежуючи чи контролюючи їх доступ до тих чи інших речей.

За допомогою тесту «PARI» – «Батьківсько-дитячі відносини» (Додаток 4) ми вивчали поведінковий компонент ролі майбутнього батька чи матері.

Аналізуючи результати тестування можна зробити висновок, що в своїх уявленнях про батьківство діти ще не можуть точно визначитись щодо відношення до своєї дитини – оптимальний емоційний контакт з дитиною, надмірна емоційна дистанція з дитиною чи надмірна концентрація на дитині. Більшість з дітей дуже довго і важко визначались з відповідями і на багато запитань давали відповідь «Я не знаю» (75%), інша ж частина учасників навпаки занадто легко та легковажно відповідали (15%). І лише незначна частина дітей старалась свідомо відповідати на запитання з анкети (10%).

Такі результати дослідження дають підстави стверджувати, що ще в силу своєї ще не сформованості свідомого уявлення про відношення до соціальної, педагогічної та психологічної ролі батьків, як і діти молодшого шкільного віку так і старшокласники ще не готові ввесь свій час, увагу та бажання присвячувати лише роздумам та плануванню створення сім'ї, та вже з цього часу підлаштовувати своє життя до народження дитини. Головним чином це простежується на опрацюванні результатів тестування хлопців. Якщо дівчатка молодшого шкільного віку ще граються в ігри по типу «Дочки-матері», то хлопців такі речі ще майже зовсім не цікавлять. Хоча, в загальному, процес формування уявлення щодо майбутнього батьківства має досить таки позитивний прогноз, так як більшість опитаних хоче побудувати зі своєю майбутньою дитиною оптимальний емоційний контакт.

Висновки до розділу 2

Отже, з усього вище сказаного ми можемо зробити висновки, що узагальнюючи вплив виховання власної сім'ї на процес формування про батьківство та створення власної сім'ї й народження дитини, можна виділити декілька факторів:

1. спрямованість і індивідуальні особливості особистості;
2. узгодження моделі батьківства обох подружжя;
3. конкретні умови життя подружньої сім'ї.

Зовнішні чинники, що визначають формування батьківства, можна об'єднати в три групи, за рівнем локалізації його рушійних сил:

- фактори макросистеми;
- фактори мезосистеми;
- фактори мікросистеми.

Фактори макросистеми реалізують свій вплив безпосередньо, шляхом соціального регулювання, і опосередковано, через весь комплекс соціальних впливів.

Батьківська сім'я служить первинним соціальним середовищем індивіда, де він отримує перший соціальний досвід, зокрема, щодо реалізації батьківської моделі поведінки.

На рівні мікросистеми на батьківство впливають кілька чинників: спрямованість і індивідуальні особливості особистості; узгодження моделей батьківства обох подружжя; конкретні умови життя подружньої сім'ї.

Таким чином, після всіх проведених етапів дослідження ми можемо узагальнити наступні висновки:

- Визначено, що значна частина учасників позитивно ставиться до можливості появи дитини в майбутньому та до батьківства в цілому;
- 80% опитаних більш менш уявляють та розуміють важливість відповідальності, яку беруть на себе батьки, в тому числі і їхні батьки, які дійшли до рішення народити дитину;
- На головні проблеми, пов'язані з народженням дитини в родині, опитані вказують в основному на страх перед невідомим, відсутність вільного часу, можливість чи неможливість допомоги їх власних батьків, а також на не сформовані уявлення та недостатні знання про виховний процес, розвиток дітей та функціонування самої сім'ї.

Щодо узагальнення та інтерпретація отриманих результатів наступних етапів дослідження, то завдяки їм ми можемо зробити висновки про те, що уявлення дітей молодшого шкільного віку про батьківство відчутно

відрізняються від тих же старшокласників. Також роль у процесі становлення формувань уявлення про батьківства роль чоловіка та жінки є не зовсім зрозумілими для дітей і мають певні відмінності, а модель власної батьківської сім'ї в якій вони зростали є прикладом для наслідування.

Уявлення дітей вже трохи старшого віку про модель власної родини та своїх взаємовідносин з майбутньою дитиною в цілому є в більшій мірі сформованими, в порівнянні з молодшими школярами. Більшість старшокласників вже тим чи іншим чином задумувались над можливістю створення власної сім'ї так і теоретично вже аналізували та орієнтувалися, яким чином будувати свою власну поведінку поведінку при спілкуванні з власною дитиною.

Проаналізувавши особливості уявлень про майбутнє батьківство у дітей старшого шкільного віку ми маємо можливість виокремити та узагальнити теоретичні підходи та розробити педагогічно-психологічні програми, які були б спрямовані на роботу з розширення та відповідним формуванням уявлень про майбутнє батьківство у дітей молодшого шкільного віку.

ВИСНОВКИ

Батьківство в уявленні дітей молодшого шкільного віку як психологічний феномен є природнім процесом утворення та розвитку особистості, та проявляється через когнітивну, емоційну та поведінкову складову.

Необхідність подальшого розвитку в Україні інституту формувань уявлень про батьківство у дітей молодшого шкільного віку висуває нові вимоги до поступової підготовки молодшого покоління до батьківства та створення власної сім'ї.

Покращення уявлень молодшого покоління про педагогічні та соціально-психологічні процеси, що формуються в процесі утворення та розвитку сім'ї, є однією з головних умов формування майбутньої здорової, адекватної з правильно сформованими поглядами на власну родину.

Молодший шкільний вік має усі необхідні передумови для правильного формування уявлень про батьківство та підготовки підростаючого покоління до майбутнього батьківства чи сімейного життя і визначається: позитивним вихованням у власній сім'ї, реалізації своїх дитячих планів та бажань, початковим виникненням потреби у спілкуванні з однолітками протилежної статі. Формування уявлень дітей молодшого шкільного віку щодо сімейного життя на етапі сьогоденного розвитку суспільства є не зовсім достатнім, в силу свого віку та відповідає віковим інтересам дітей, хоча частково і визначається у окремих дітей відсутністю відповідної підготовки проведення бесід з дітьми на дану тему, а також розробленням адекватних методів і технік роботи з дітьми даного віку, які б надавали достатній рівень знань для формування тих уявлень про батьківство, які можуть виникнути у майбутньому сімейному житті.

Теоретичний аналіз та дослідження проведене в даній роботі дозволяє зробити наступні висновки:

- Найкращим середовищем, яке прямо впливає на процес формування уявлень про батьківство, є власна сім'я.

- В педагогічно-психологічній літературі виділяють такі основні функції сім'ї: виховна, емоційна, господарсько-побутова, функція духовного (культурного) спілкування, функція первинного соціального контролю.

Завданнями утворення власної сім'ї є:

- створити найкращі умови для зростання та розвитку дитини;
- забезпечення високого соціально-економічного і психологічного рівня захисту дитини;
- передати свій власний досвід створення, функціонування та збереження сім'ї, правильне виховання в цій родині власних дітей;
- навчити дітей допомагати близьким, бути самовпевненою особистістю, корисним навичкам та самообслуговуванню, які їм пригодяться в майбутньому;
- прищепити дітям почуття власної гідності, адекватної самооцінки та цінність себе, як особистості.

В педагогічно-психологічній літературі також виділяють певні тактики виховання в сім'ї, і відповідні їм типи родинних взаємовідносин: диктат, опіка, невтручання і співробітництво.

На відношення в сім'ї батьків до дитини впливають наступні чинники:

- а) Власний дитячий досвід самих батьків, (зазвичай майбутні батьки, навіть не усвідомлюючи того, копіюють відносини, які були в родині батьків, а також переносять в свою сім'ю ті проблеми та питання, які в них виникали в дитинстві та залишились невирішеними).
- б) Нереалізація батьків у певній сфері (часто батьки стараються за допомогою своїх дітей спробувати реалізувати власні потреби, не беручи до уваги можливості, і головне, бажання їхніх дітей, що може призвести до конфліктів в родині. Для деяких батьків таке виховання може стати сенсом їхнього життя. Тоді сама дитина стає єдиним об'єктом задоволення цієї потреби. І в неї не залишається можливостей для саморозвитку, що є помилковим з боку батьків. Адже дитина – це окрема особистість, з власними

бажаннями, можливостями та потребами. І чим скоріше батьки зрозуміють свою помилку, тим швидше вони дозволять розвиватися своїй дитині).

в) Індивідуальні особливості батьків (кожна дитина має тісний зв'язок зі своїми батьками, і можна легко простежити, як тривожність чи неспокій матері передається до дитини, особливо у молодшому віці. Цей зв'язок може проявлятися у вигляді занадто опікуючої поведінки батьків, яка в свою чергу може призвести до зменшення розвитку дитини, її самостійності та бажання розвиватися.

г) Взаємовідносини з батьком чи матір'ю дитини. Якщо хтось з батьків в сім'ї наніс іншому важку душевну травму, а дитина все більше нагадує партнера, який наніс цю душевну травму, то батьки можуть сприймати цю дитину не зовсім адекватно. Внаслідок чого дитина може стати замкнутою, закритою до оточуючих та проявів почуття, затаїти образу та в майбутньому перенести цю образу у власну родину.

д) Обставини появи (народження) дитини. Інколи надмірний страх втрати дитини, чи неможливість жити звичним життям в період вагітності, або ж навпаки, народження небажаної та не планованої дитини чи дитини з вадами можуть призвести до несприйняття батьків своєї дитини (Овчарова, 2003).

Існують варіанти взаємин, що заважають формуванню нормального уявлення та розвитку дитини, як особистості:

а) Авторитарне відношення в сім'ї батьків до дітей. При такому відношенню спотворюється або ж перешкоджається формуванню правильних потрібних уявлень про майбутнє батьківство.

б) Демонстративність – тобто, підвищена потреба у визнанні успіху й увазі до себе оточуючих. Причиною такої демонстративності зазвичай слугує недостатня увага дорослих до дітей, які відчувають себе в сім'ї непотрібними чи недолюбленими.

в) Відхід від реальності. Такі відносини характерні тим випадкам, коли в дітей демонстративність поєднується з тривожністю. Діти мають дуже

велику потребу в привертанні уваги до себе батьків, але не можуть її реалізувати через свою надмірну тривожність (Овчарова, 2003).

Майже всі опитувані, які брали участь у нашому дослідженні в майбутньому хочуть мати дітей. За результатами опитування дітей, 60 % хочуть мати двоє дітей, 40% – одну дитину. Разом з тим більшість дітей ще не можуть пояснити своє уявлення про батьківство та вибір саме такої кількості дітей та посилаються на власну родину, родину родичів та друзів. У багатьох опитуваних дітей є молодші братики та сестрички, з якими вони граються, опікують їх. Тобто загальне уявлення про батьківство вони мають, але в силу свого віку інтерпретувати на себе цю роль більшість дітей поки що не в змозі. Ці дані дозволяють зробити висновок, що не останню роль в уяві про батьківство у дітей молодшого шкільного віку відіграють і матеріально-побутові умови й відношення суспільства до багатодітних сімей, так як більшість з них розуміє, що на утримання дитини та задоволення її потреб потрібні значні кошти. Всі ці аспекти свідповідають за психологічну готовність до формувань уявлень про батьківство дітей молодшого шкільного віку.

Таким чином можна сказати, що ефективне й успішне розв'язання багатьох питань становлення особистості у сім'ї безпосередньо пов'язано із соціальною зрілістю самих батьків, які виховують опитуваних дітей, зокрема їх психолого-педагогічною компетентністю й особистісним зростом. Та разом з тим не зменшується актуальність досліджень впливу сім'ї на соціалізацію особистості в сучасних умовах економічного, політичного й духовного відродження населення України, знаходженні шляхів допомоги батькам з питань становлення підростаючих особистостей та збагачення власного соціального досвіду.

Вивчаючи міжособистісні відносини та вплив батьків на сам процес формування уявлень у дітей про батьківство в своїй роботі ми старались звернути увагу на особливості сімейного виховання, батьківські установки та реакції, ставлення батьків до дитини і життя у сім'ї, порушення виховного

процесу в сім'ї, причини відхилень у сімейному вихованні, типи вихання, рівень батьківської компетентності, поінформованості про розвиток дитини.

Отже, якщо батьки з повагою відносяться до індивідуальності дитини (врахування бажань, інтересів, потреб), її самостійності, допомога у пошуку шляхів виходу зі складних ситуацій, формування систем цінностей та збереження в сім'ї емоційного комфорту, підвищується психологічна освіта і самих дітей, набуття знань, допомога у пошуку шляхів виходу зі складних ситуацій, формування систем цінностей та збереження в сім'ї емоційного комфорту, підвищується психологічна освіта і самих дітей, набуття знань, урахування індивідуальних та вікових особливостей дитини, забезпечення тісного взаємозв'язку і взаємодії зі школою та іншими дитячими колективами.

Дослідження показане в даній роботі не вичерпує всіх бачень проблеми педагогічно-психологічних уявлень дітей про майбутнє батьківство. Лише дружні, відкриті стосунки дитини з батьками, взаємодопомога, турбота та увага забезпечать добрі відносини в сім'ї, бажаний результат виховання та сформує правильне та позитивне уявлення дитини про батьківство.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Закон України «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. N 2402-III (Із наступними змінами). - (режим доступу) // www.zakon.rada.gov.ua.
2. Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми “Національний план дій щодо реалізації Конвенції ООН про права дитини на 2006-2016 роки: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 22 квітня 2006 р. N 229-р. - (режим доступу) // www.zakon.rada.gov.ua.
3. Абдульханова К.А., Буянова И.Б., Васина Н.В. Психология и педагогика. – М.: Совершенство, 2008. С.320
4. Абрамова Г.С., Дубровина І.В. Возрастная психология: Учебник для студентов вузов.- М.: Академический Проект, 2011. 479 с.
5. Аверин В.А., Дандарова Ж.К. Психология человека от рождения до смерти. Младенчество. Детство. Юность. Взрослость. Старость. – СПб.: прайм-ЕВРОЗНАК, Киев, 2003. 411 с.
6. Артемонова Е.И., Екжанова Е.В., Зирянова Е.В. Психология семейных отношений с основами семейного консультирования : [учебное пособие для студ. высш. учеб. завед.]; Под ред. Е. Г. Силяевой. – М. : Издательский центр „Академия”, 2004. – 192 с.
7. Безпалько О.В. Соціальна педагогіка у схемах і таблицях: Навч. посіб. - Київ.: Логос, 2003. 208 с.
8. Безпалько О.В. Лях Т.Л., Молочний В.В., Цюман Т.П. Усвідомлене батьківство як умова повноцінного розвитку дитини: метод. Матеріали для тренера. Авт-упоряд. Київ.: наук.світ , 2003 с.107.
9. Біла І.М. Відповідальне батьківство: соціально-психологічні аспекти, 2020. 278 с.
10. Боулби Д.І. Создание и разрушение эмоциональных связей; перев. с англ. В. Старовойтова. – М.: Академ.Проект, 2004. 232 с.

11. Васильченко О.М. Діагностика та корекція репродуктивної поведінки особистості; навчально-методичне видання. Київ, 2012, 96 с.
12. Гірняк А. Система психолого-педагогічної експертизи ефективності модульно-розвивальних підручників / А. Н. Гірняк // Психологія і суспільство. – 2008. – № 1. – С. 151-157.
13. Гусак Н.І. Аналіз підготовленості школярів до виконання соціальних ролей чоловіка та батька // Наук. зап. каф. педагогіки Харк. нац. ун-ту ім. В.Н. Каразіна: Зб. наук. пр. – Вип. – Х. – Харків: Основа, 2003.
14. Демидова Т.А. Психологические особенности формирования представлений о будущей семье у юношей и девушек. // Психологія. Збірник наукових праць. – К.: НПУ імені М.П. Драгоманова, Випуск 18, 2002. С.150 – 153.
15. Дмитренко К.А., Коновалова М.В., Семиволос О.П., Бекетова С.в. Звичайні форми роботи – новий підхід: розвиваємо ключові компетентності: метод. посіб. Харків: ВГ «Основа», 2018 С.119: табл., схеми, рис. (Серія «Нові формати освіти»)
16. Долинська Л.В, Демидова Т.А. Підготовка молоді до сімейного життя. (Соціально – психологічний тренінг.) Навчально-методичний посібник. Київ.: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2002. 73 с.
17. Думанська В.П. канд. екон. наук, старш. наук. співроб. Інститут демографії та соціальних досліджень. – стаття: ВІДПОВІДАЛЬНЕ БАТЬКІВСТВО: ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ. 2015, <https://dse.org.ua/archive/25/5.pdf>
18. Дружинин В. Н. Психология семьи / В. Н. Дружинин. – Екатеринбург, 2000.
19. Ерніязова В.Г. Стиль сімейного виховання і самооцінка дитини / В. Ерніязова // Педагогіка і психологія професійної освіти. 2009. №3. 224–228 с.
20. Жигалин С.С., Хямяляйнен А. Влияние родительских позиций на воспитательный потенциал семьи подростка // Социально-

- психологические аспекты формирования личности: Материалы межрегиональной научно-практической конференции. Шадринск, 2004. 64-171 с.
21. Іванов Д.І. Психологічний аналіз системи дитячо–батьківських відносин в парадигмі глибинної психології : автореф. дис. канд. психол. наук / Д.І. Іванов. Одеса, 2005. 20 с.
22. Іванцова А. К. Про роботу с проблемными семьями / А.К. Іванцова // Воспитание школьника. 2003. №10. С. 18 – 20
23. Ільїн В.А. Археологія дитинства. Психологічні механізми сімейного життя М., 2002. 215 с.
24. Кон И.С. Отцовство как социокультурный институт // Педагогика, 2005. № 9. С.16
25. Кошлань І. Специфика стилей воспитания в семьях детей с разными типами эмоциональности / І. Кошлань // Наука і освіта. 2006. №5. С.43–46.
26. Кравченко Т. В. Допомога батькам у вихованні дітей : [методичні рекомендації для соціальних працівників] / Т. В. Кравченко, І. М. Трубавіна. – К. : Дежсоцслужба, 2005. – 100 с.
27. Красін С. А. Визначення проблеми батьківства в педагогічній спадщині В. О. Сухомлинського. Педагогічна спадщина В. О. Сухомлинського: матер. II-ї Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 30 вересня 2019 р.). Харків : Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди, 2019. 65 с.
28. Матеріали науково-практичної конференції «Тенденції розвитку сучасної сім'ї в Україні»// Український соціум. - 2004. - № 3 (5). - С.124-150.
29. Методичні матеріали з питань формування усвідомленого батьківства / (заг. ред. Г.М. Лактіонової). – К.: Держсоцслужба, Християнський дитячий фонд, 2006. 96 с.
30. Мещерякова С.Ю. Психологическая готовность к материнству //Вопросы психологии. 2002. №5.

31. Нартова-Бочавер С. Психология личности и межличностных отношений. - М.: Из-во ЭКСМО-Пресс, 2011. 324 с.
32. Нартова-Бочавер. 140 питань сімейного психолога. М., 2002. 245 с.
33. Насонова О. Б. Становлення дитячої особистості у сімейних взаєминах / О. Б. Насонова // Вихователю про психологію та педагогіку сексуального розвитку дитини. – К., 1996. – С. 86-70.
34. Обухова Л.Ф. Детская (возрастная) психология. – Учебник. 1996. 374 с.
35. Овчарова Р. В. Психология родительства. – М; “Академия”, 2005. 315 с.
36. Овчарова, Р.В. Родительство как психологический феномен : Учебное пособие. / Р.В. Овчарова. - М.: Московский психолого-социальный институт, 2006. 496 с.
37. Олифирович Н.И. Психология семейных кризисов / Н.И. Олифирович. – СПб. : Речь, 2006. 360 с.
38. Педагогічний словник для молодих батьків. – К.: ДЦССМ, 2002. – 348с.
39. Прийменко В. Вплив сім'ї на успішне навчання дитини / В. Прийменко // Початкова школа. 2006. №3. С. 52–55.
40. Ратанова Т.А., Шляхта Н.Ф. Психодиагностические методы изучения личности: Учебное пособие. М.: Флинта, 2005. С. 134.
41. Скрипченко О.В., Долинська Л.В., Огороднійчук З.В. Вікова та педагогічна психологія : навч. посіб. / К. : Просвіта, 2001. С.416
42. Смирнова Е.О. Структура и динамика родительских отношений / Смирнова Е.О., Быкова М.В. / Вопросы психологии. 2009. №6. С.3–14
43. Соціально-психологічні особливості готовності молоді до подружнього життя (В. Г. Захарченко) // Український соціум. 2004. № 1 (3). С.14-23.
44. Столяренко Л.Д., Самигин С.И. Психология и педагогика в вопросах и ответах. Ростова-на-Дону: Феникс, 2009.-344 с.
45. Торохтій В. С. Методика діагностики психологічного здоров'я сім'ї / В. С. Торохтій // Практична психологія та соціальна робота. 2006. №9. С. 30–35.

- 46.Харан О. Стосунки батьків і дітей та їхній вплив на віктимність поведінки підлітків//Соціальна психологія.-2005. 278 с.
- 47.Хьел Л., Зиглер Д. Теория личности.-СПб:”Питер”,2005. 315 с.
48. Федоришин Г.М. Психологія становлення особистості у батьківській сім’ї / Г.М. Федоришин. Івано–Франківськ, 2006. 174 с.
49. Формування навичок усвідомленого батьківства та ранній розвиток дитини: Метод.матеріали для тренера / упоряд.: І.Братусь та ін., під заг. Редакцією Г.М. Лактіонової. Київ.: наук.світ, 2002. 51 с.
- 50.Чернишева М.С. Методика изучения дифференцированной самооценки / М.С. Чернишева // Вестник МГУ. Серия: психология. 1997. №3. с. 22–32.
- 51.Якубова Ю.М. Батьків не обирають: проблеми відповідального батьківства в сучасній Україні / За ред. Ю. М. Якубової. – К. : АЛД, 1997. С.168

Компоненти уявлень про майбутнє батьківство та сім'ю

Компоненти уявлень про майбутнє батьківство та сім'ю		
Когнітивний	Емоційно-оцінний	Поведінковий
Знання батьківських та сімейних функцій	ставлення до сімейного життя та батьківства	ідентифікаційна поведінка
усвідомлення відносин влади – підкорення	сприймання сімейного життя своїх батьків та стилю їх виховання дітей	Статеворольова поведінка
знання господарсько-економічних відносин в сім'ї	стосунки з протилежною статтю	поведінка в конфліктних ситуаціях
усвідомлення якостей необхідних для батьківства та сімейного життя	оцінка свого ставлення до дітей та другої половини	
усвідомлення обов'язків перед дитиною та чоловіком/жінкою	емоційна ідентифікація з батьками	
усвідомлення цілей шлюбу та майбутнього батьківства		

Анкета «Моє відношення до дитини»

Блок 1.

1. Хотіли б Ви мати дітей?
2. Скільки Ви хочете дітей?
3. Чи існують якісь перешкоди, які стримують Вас у бажанні мати більше дітей, ніж ви вказали?
4. Що для Вас значить дитина?
5. Чи було народження дитини для Вас визначною подією у житті?
6. Для Вас дитина – це ...
7. Які емоції у Вас викликають маленькі діти?
8. Як би Ви визначили що значить бути матір'ю/батьком?
9. Чи уявляєте Ви своє життя без дітей?
10. Чи можете Ви зрозуміти батьків, які залишають своїх дітей?
11. Що принесло в Ваше життя народження дитини?

Блок 2.

1. Які емоції у вас викликають вагітність і пологи? Чи відчуваєте ви почуття страху до пологів?
2. Що для Вас значить народження дитини? Щастя та радість? Чи турботи та проблеми?
3. Скільки годин в день Ви готові приділяти своїй дитині?
4. До скількох років дитина постійно повинна бути поруч з матір'ю/батьком?
5. Чи турбувалися ви про здоров'я майбутньої дитини будучи вагітною / коли Ваша дружина була вагітною?
6. Що може погано вплинути на дитину в період її внутрішньоутробного розвитку?

7. Чи повинна жінка сама годувати дитину грудьми?
8. Що б Ви включили в обов'язки матері/батька стосовно дитини?
9. Чи вважаєте Ви, що перший рік дитина повинна харчуватися материнським молоком? Обов'язково це чи ні?
10. Чи зашкодить дитині часте перебування на руках у дорослого?
11. Коли потрібно починати виховання дитини?
12. Чи допускає Ваш стиль виховання фізичні покарання? Якщо так, в яких випадках?

Блок 3.

1. Чи ви визначилися зі стратегією виховання своєї дитини?
2. Чи усвідомлюєте Ви відповідальність за розвиток дитини й свою материнську/батьківську позицію?
3. Чи займаються вихованням Вашої дитини бабусі та дідусі?
4. Чи готові Ви переборювати труднощі, пов'язані з народженням і вихованням дитини? Що для Вас є труднощами, які пов'язані з народженням дитини?
5. Чи читаєте Ви спеціальну літературу, що допомагає Вам краще розуміти Вашу дитину, її потреби?
6. Чи хотіли би Ви займатися раннім розвитком своєї дитини?

Анкета «Ставлення до сімейної та батьківської ролі »

Сім'я дає можливість жити з коханою людиною, мати дітей.

1. Так.
2. Ні.

Наповнює життя змістом

1. Так.
2. Ні.

Впорядковує інтимні стосунки.

1. Так.
2. Ні.

Допомагає вирішувати матеріальні проблеми.

1. Так.
2. Ні.

Додає людині впевненості у собі.

1. Так.
2. Ні.

Сприяє кар'єрі.

1. Так.
2. Ні.

Лідером в родині повинен бути чоловік.

1. Так.
2. Ні.

Що ви знаєте про переорганізацію сімейного життя, у зв'язку з народженням дитини?

1. Нічого.
2. Усе.
3. Мало.
4. Достатньо.

Для організації сімейного життя після народження дитини необхідна:

1. Любов.
2. Фінанси (гроші).
3. Розподіл ролей між чоловіком і жінкою.
4. Важливість взаєморозуміння.
5. Повага.
6. Здатність до компромісу.
7. Благополуччя.
8. Рівноправність.
9. Впевненість.

Яка на Вашу думку головна функція чоловіка у родині:

1. Забезпечувати сім'ю.
2. Піклуватися про дружину і дитину.
3. Господарювати.
4. Виконувати батьківську роль.
5. Бути главою сім'ї.

Роль жінки в сім'ї:

1. Господарювання.
2. Роль матері.
3. Моральна підтримка чоловіка.

Як Ви ставитесь до сімейного життя – до вступу в шлюб та народження дитини:

1. Позитивно.
2. Негативно.

Чи бажаєте Ви, щоб Ваша майбутня сім'я була схожою на Вашу батьківську сім'ю:

1. Так.
2. Ні.

Чи повинна дружина/чоловік бути схожа/ий на Вашу маму/тата:

1. Так.
2. Ні.

Тест «PARI» - «Родительсько-дитячі відносини»

Методика PARI (parental attitude research instrument) призначена для вивчення відносини батьків до різних сторін сімейного життя (сімейної ролі). Автори - американські психологи Є.С. Шефер і Р.К. Белл.

У методиці виділені 23 аспекти-ознаки, що стосуються різних сторін відносини родителів до дитини й життя в родині. З них - 8 ознак описують відношення до сімейної ролі й 15 - стосуються батьківсько-дитячих відносин. Ці 15 ознак діляться на три групи: I - оптимальний емоційний контакт, II - надмірна емоційна дистанція з дитиною, III - надмірна концентрація на дитині.

Шкали ці виглядають у такий спосіб

Відношення до сімейної ролі

Описується за допомогою 8 ознак, їхні номери в опитувальному листі 3, 5, 7, 11, 13, 17, 19, 23:

- обмеженість інтересів жінки рамками родини, турботами винятково про родину (3);
- відчуття самопожертви в ролі матері (5);
- сімейні конфлікти (7);
- сверхавторитет батьків (11);
- незадоволеність роллю господарки будинку (13);
- «байдужість» чоловіка, його невключеність у справи родини (17);
- домінування матері (19);
- залежність і несаможиттєвість матері (23).

Відношення батьків до дитини

I. Оптимальний емоційний контакт (складається з 4 ознак, їхні номери по опитувальному листі 1, 14, 15, 21):

- спонукання словесних проявів, вербалізацій (1);
- партнерські відносини (14);
- розвиток активності дитини (15);
- зрівняльні відносини між родителями й дитиною (21).

II. Надмірна емоційна дистанція з дитиною (складається з 3 ознак, їхні номери по опитувальному листі 8, 9, 16):

- дратівливість, запальність (8);
- суворість, зайва строгість (9);
- відхилення від контакту з дитиною (16).

III. Надмірна концентрація на дитині (описується 8 ознаками, їхні номери по опитувальному листі 2, 4, 6, 10, 12, 18, 20, 22):

- надмірна турбота, установлення відносин залежності (2);
- подолання опору, придушення волі (4);
- створення безпеки, побоювання скривдити (6);
- виключення позасімейних впливів (10);
- придушення агресивності (12);
- придушення сексуальності (18);
- надмірне втручання в світ дитини (20);
- прагнення прискорити розвиток дитини (22).

Кожна ознака вимірюється за допомогою 5 суджень. Вся методика складається з 115 суджень. Судження розташовані в певній послідовності, і випробуваний повинен виразити до них відношення у вигляді активної або часткової згоди або незгоди. Схема перерахування відповідей у бали втримується в «ключі» методики. Сума цифрової значимості визначає

виразність ознаки. Таким чином, максимальна виразність ознаки 20, мінімальна 5, 18, 19, 20 - високі оцінки, відповідно - 8, 7, 6, 5 - низькі.

Має сенс у першу чергу аналізувати саме високі й низькі оцінки.

Інструкція. Перед Вами питання, які допоможуть з'ясувати, що ви, як майбутні батьки думаєте про виховання дітей. Тут немає відповідей правильних і неправильних, тому що кожен правий стосовно власних поглядів. Намагайтеся відповідати точно й правдиво.

Деякі питання можуть здатися Вам однаковими. Однак це не так. Є питання подібні, але не однакові. Зроблено це для того, щоб уловити можливі, навіть невеликі розходження в поглядах на виховання дітей.

На заповнення запитальника буде потрібно приблизно 20 хв. Не обмірковуйте відповідь довго, відповідайте швидко, намагайтеся дати першу відповідь, що прийде Вам у голову.

Поруч із кожним положенням перебувають букви «А а б Б», їх потрібно вибрати залежно від свого переконання в правильності даного положення: А - якщо з даним положенням згодні повністю; а - якщо з даним положенням скоріше згодні, чим не згодні; б - якщо з даним положенням скоріше не згодні, чим згодні; Б - якщо з даним положенням повністю не згодні.

Текст опитувальника

1. Якщо діти вважають свої погляди правильними, вони можуть не погоджуватися з поглядами батьків. А а б Б
2. Гарна мати повинна оберегати своїх дітей навіть від маленьких труднощів й образ. А а б Б
3. Для гарної матері дім і родина - найважливіше в житті. А а б Б

4. Деякі діти настільки погані, що заради їх же блага потрібно навчити їх боятися дорослих. А а б Б
5. Діти повинні усвідомлювати те, що батьки роблять для них дуже багато. А а б Б
6. Маленьку дитину завжди варто міцно тримати під час миття, щоб вона не впала. А а б Б
7. Люди, які думають, що в гарній родині не може бути непорозумінь, не знають життя. А а б Б
8. Дитина, коли подорослішає, буде дякувати батькам за строге виховання. А а б Б
9. Перебування з дитиною цілий день може довести до нервового виснаження. А а б Б
- 10.Краще, якщо дитина не замислюється над тим, правильні погляди її батьків чи ні. А а б Б
- 11.Батьки повинні виховувати в дітях повну довіру до себе. А а б Б
- 12.Дитину варто вчити уникати бійок, незалежно від обставин. А а б Б
- 13.Найгірше для матері, що займається господарством, почуття, що їй нелегко звільнитися від своїх обов'язків. А а б Б
- 14.Батькам легше пристосуватися до дітей, чим навпаки. А а б Б
- 15.Дитина повинна навчитися в житті багатьом потрібним речам, і тому їй не можна дозволяти губити коштовний час. А а б Б
- 16.Якщо один раз погодитися з тим, що дитина поскаржилася на когось, вона буде це робити постійно А а б Б
- 17.Якби отці не заважали у вихованні дітей, матері б краще справлялися з дітьми А а б Б
- 18.У присутності дитини не треба розмовляти про питання статі. А а б Б
- 19.Якби мати не керувала будинком, чоловіком і дітьми, усе відбувалося б менш організовано. А а б Б
- 20.Мати повинна робити все, щоб знати, про що думають діти. А а б Б

21. Якби батьки більше цікавилися справами своїх дітей, діти були б кращими й щасливішими. А а б Б
22. Більшість дітей повинні самостійно справлятися з фізіологічними потребами вже з 15 місяців. А а б Б
23. Саме важке для молодой матері - залишатися однією в перші роки виховання дитини А а б Б
24. Треба сприяти тому, щоб діти висловлювали свою думку про життя в родині, навіть якщо вони вважають, що життя в родині неправильне. А а б Б
25. Мати повинна робити всі, щоб уберегти свою дитину від розчарувань, які несе життя. А а б Б
26. Жінки, які ведуть безтурботне життя, не дуже хороші матері. А а б Б
27. Треба обов'язково викорінювати в дітей прояви єхидності. А а б Б
28. Мати повинна жертвувати своїм щастям заради щастя дитини. А а б Б
29. Всі молоді матері бояться своєї недосвідченості при догляді за дитиною. А а б Б
30. Чоловік і жінка повинні час від часу лаятися, щоб довести свої права. А а б Б
31. Строга дисципліна стосовно дитини розвиває в ній сильний характер. А а б Б
32. Матері часто настільки бувають замучені присутністю своїх дітей, що їм здається, начебто вони не можуть із ними бути ані хвилини більше. А а б Б
33. Батьки не повинні з'являтися перед дітьми в поганому світлі. А а б Б
34. Дитина повинна поважати своїх батьків більше інших. А а б Б
35. Дитина повинна завжди звертатися по допомогу до батьків або вчителів замість того щоб вирішувати свої непорозуміння в бійці. А а б Б
36. Постійне перебування з дітьми переконує мати в тому, що її виховні можливості менше вмінь і здатностей (могла б, але...). А а б Б

- 37.Батьки своїми вчинками повинні завоювати прихильність дітей. А а б Б
- 38.Діти, які не пробують своїх сил у досягненні успіхів, повинні знати, що потім у житті можуть зустрітися з невдачами. А а б Б
- 39.Батьки, які розмовляють із дитиною про її проблеми, повинні знати, що краще дитину залишити в спокої й не вникати в її справи. А а б Б
- 40.Чоловіки, якщо не хочуть бути егоїстами, повинні брати участь у сімейному житті. А а б Б
- 41.Не можна допускати, щоб дівчати й хлопчики бачили один одного голими. А а б Б
- 42.Якщо дружина досить підготовлена до самостійного рішення проблем, то це краще й для дітей і для чоловіка. А а б Б
- 43.У дитини не повинне бути таємниць від своїх батьків. А а б Б
- 44.Якщо у вас прийнято, що діти розповідають Вам анекдоти, а Ви - їм, то багато питань можна вирішити спокійно й без конфліктів. А а б Б
- 45.Якщо рано навчити дитину ходити, це благотворно впливає на її розвиток. А а б Б
- 46.Недобре, коли мати одна переборює всі труднощі, пов'язані з доглядом за дитиною і її вихованням. А а б Б
- 47.У дитини повинні бути свої погляди й можливість їх вільно висловлювати. А а б Б
- 48.Треба берегти дитину від важкої роботи. А а б Б
- 49.Жінка повинна вибирати між домашнім господарством і розвагами. А а б Б
- 50.Розумний батько повинен навчити дитину поважати начальство. А а б Б
- 51.Дуже мало жінок одержують подяку дітей за працю, витрачену на їхні виховання. А а б Б
- 52.Якщо дитина потрапила в лихо, у кожному разі мати завжди почуває себе винуватою. А а б Б

53. У молодого чоловіка й жінки, незважаючи на силу почуттів, завжди є розбіжності, які викликають роздратування. А а б Б
54. Діти, яким вселили повагу до норм поведінки, стають гарними, стійкими й шановними людьми. А а б Б
55. Рідко буває, щоб мати, що цілий день займається з дитиною, зуміла бути ласкавою й спокійною. А а б Б
56. Діти не повинні поза домом учитися тому, що суперечить поглядам їхніх батьків. А а б Б
57. Діти повинні знати, що немає людей більш мудрих, ніж їхні батьки. А а б Б
58. Немає виправдання дитині, що б'є іншу дитину. А а б Б
59. Молоді матері страждають із приводу свого перебування вдома, під час догляду за маленькою дитиною більше, ніж по якій-небудь іншій причині. А а б Б
60. Змушувати дітей відмовлятися й пристосовуватися - поганий метод виховання. А а б Б
61. Батьки повинні навчити дітей знайти заняття й не витратити вільного часу. А а б Б
62. Діти мучать своїх батьків дрібними проблемами, якщо із самого початку до цього звикнуть. А а б Б
63. Коли мати погано виконує свої обов'язки стосовно дітей, це, мабуть, виходить, що батько не виконує своїх обов'язків по утриманню родини. А а б Б
64. Дитячі ігри із сексуальним змістом можуть привести дітей до сексуальних злочинів. А а б Б
65. Планувати повинна тільки мати, тому що тільки вона знає, як потрібно господарювати. А а б Б
66. Уважна мати повинна знати, про що думає її дитина. А а б Б

- 67.Батьки, які вислухують зі схваленням відверті висловлення дітей про їхні переживання на побаченнях, товариських зустрічах, танцях і т.п., допомагають їм у більше швидкому соціальному розвитку. А а б Б
- 68.Чим швидше слабшають зв'язки дітей з родиною, тим швидше діти навчаться розв'язувати своїх проблеми. А а б Б
- 69.Розумна мати робить все можливе, щоб дитина до й після народження перебувала в гарних умовах. А а б Б
- 70.Діти повинні брати участь у рішенні важливих сімейних питань. А а б Б
- 71.Батьки повинні знати, як потрібно поступити, щоб їхні діти не потрапили у важкі ситуації. А а б Б
- 72.Занадто багато жінок забувають про те, що їхнім належним місцем є дім. А а б Б
- 73.Діти мають потребу в материнській турботі, якої їм іноді не вистачає. А а б Б
- 74.Діти повинні бути більше турботливі й вдячні своєї матері за працю, вкладену в них. А а б Б
- 75.Більшість матерів побоюються мучити дитину, даючи їй дрібні доручення. А а б Б
- 76.У сімейному житті існує багато питань, які не можна вирішити шляхом спокійного обговорення. А а б Б
- 77.Більшість дітей повинні виховуватися більш строго, ніж це відбувається насправді. А а б Б
- 78.Виховання дітей - це важка нервова робота. А а б Б
- 79.Діти не повинні сумніватися в способі мислення їхніх батьків. А а б Б
- 80.Більше всіх інших діти повинні поважати батьків. А а б Б
- 81.Не треба сприяти тому, щоб діти займалися боксом і боротьбою, тому що це може привести до серйозних порушень тіла й інших проблем. А а б Б

- 82.Одне з поганих явищ полягає в тому, що в матері, як правило, немає вільного часу для улюблених занять. А а б Б
- 83.Батьки повинні вважати дітей рівноправними стосовно себе у всіх питаннях життя. А а б Б
- 84.Коли дитина робить те, що потрібно, вона перебуває на правильному шляху й буде щасливою. А а б Б
- 85.Треба залишити дитину, якій смутно, у спокої й не займатися нею. А а б Б
- 86.Найбільше бажання будь-якої матері - бути зрозумілою чоловіком. А а б Б
- 87.Одним із самих складних моментів у вихованні дітей є сексуальні проблеми. А а б Б
- 88.Якщо мати керує домом і піклується про все, вся родина почуває себе добре. А а б Б
- 89.Так як дитина - частина матері, вона (мати) має право знати все про її життя. А а б Б
- 90.Діти, яким дозволяється жартувати й сміятися разом з родителями, легше сприймають їхні поради. А а б Б
- 91.Батьки повинні прикласти всі зусилля, щоб якомога раніше навчити дитини справлятися з фізіологічними потребами. А а б Б
- 92.Більшість жінок мають потребу в більшій кількості часу для відпочинку після народження дитини, чим їм дається насправді. А а б Б
- 93.У дитини повинна бути впевненість у тому, що її не покарають, якщо вона довірить батькам свої проблеми. А а б Б
- 94.Дитину не потрібно привчати до важкої домашньої роботи, щоб вона не втратила охоту до будь-якої роботи. А а б Б
- 95.Для гарної матері досить спілкування із власною родиною. А а б Б
- 96.Часом батьки змушені чинити проти волі дитини. А а б Б
- 97.Матері жертвують усім заради блага власних дітей. А а б Б
- 98.Найголовніша турбота матері - благополуччя й безпека дитини. А а б Б

99. Природно, що двоє людей із протилежними поглядами в шлюбі сваряться. А а б Б
100. Виховання дітей у строгій дисципліні робить їх більше щасливими. А а б Б
101. Природно, що мати «божеволіє», якщо в неї діти егоїсти й дуже вимогливі. А а б Б
102. Дитина ніколи не повинна слухати критичні зауваження про своїх батьків. А а б Б
103. Перший обов'язок дітей - довіра стосовно батьків. А а б Б
104. Батьки, як правило, хочуть мати спокійних дітей ніж забіяк. А а б Б
105. Молода мати відчуває себе нещасною, тому що знає, що багато речей, які їй хотілося б мати, для неї недоступні. А а б Б
106. Немає ніяких підстав, щоб у батьків було більше прав і привілеїв, ніж у дітей. А а б Б
107. Чим раніше дитина зрозуміє, що нема рації гаяти час, тим краще для неї. А а б Б
108. Діти роблять все можливе, щоб зацікавити батьків своїми проблемами. А а б Б
109. Деякі чоловіки розуміють, що матері їхньої дитини теж потрібна радість у житті. А а б Б
110. З дитиною щось не в порядку, якщо вона багато розпитує про сексуальні питання. А а б Б
111. Виходячи заміж, жінка повинна усвідомлювати те, що буде змушена керувати сімейними справами. А а б Б
112. Обов'язком матері є знання таємних думок дитини. А а б Б
113. Якщо включати дитину в домашні роботи, вона стає більше пов'язаною з родителями й легше довіряє їм свої проблеми. А а б Б
114. Треба якомога раніше припинити годувати дитину грудьми й з пляшечки (привчити дитину «самостійно» харчуватися). А а б Б

115. Не можна жадати від матері занадто великого почуття відповідальності стосовно дітей. А а б Б

Ознаки

1. Вербалізація.
2. Надмірна турбота.
3. Залежність від родини.
4. Придушення волі.
5. Відчуття самопожертви.
6. Побоювання скривдити.
7. Сімейні конфлікти.
8. Дратівливість.
9. Надмірна строгість.
10. Виключення позасімейних впливів.
11. Сверхавторитет батьків.
12. Придушення агресивності.
13. Незадоволеність роллю господарки.
14. Партнерські відносини.
15. Розвиток активності дитини.
16. Відхилення від конфлікту.
17. Байдужість чоловіка.
18. Придушення сексуальності.
19. Домінування матері.
20. Надмірне втручання в світ дитини.
21. Рівні відносини.
22. Прагнення прискорити розвиток дитини.
23. Несамостійність матері.

№	АабБ	№	АабБ	№	АабБ	№	АабБ	№	АабБ	Значення ознаки
1		24		47		70		93		
2		25		48		71		94		
3		26		49		72		95		
4		27		50		73		96		
5		28		51		74		97		
6		29		52		75		98		
7		30		53		76		99		
8		31		54		77		100		
9		32		55		78		101		
10		33		56		79		102		
11		34		57		80		103		
12		35		58		81		104		
13		36		59		82		105		
14		37		60		83		106		
15		38		61		84		107		
16		39		62		85		108		
17		40		63		86		109		
18		41		64		87		110		
19		42		65		88		111		
20		43		66		89		112		
21		44		67		90		113		
22		45		68		91		114		
23		46		69		92		115		

Ключ

А - 4 бали; а - 3 бали; б - 2 бали; Б - 1 бал

**Таблиця результатів дослідження поведінкового компоненту
майбутньої ролі батька чи матері в уявленні старшокласників (PARI)**

№	Відповідна буква	Стать	Діагностика поведінкового компоненту майбутньої ролі батька чи матері в уявленні старшокласників (PARI)		
			оптимальний емоційний контакт з дитиною	надмірна емоційна дистанція з дитиною	надмірна концентрація на дитині
1	А	чол	+		
2	Б	чол	+		
3	В	чол		+	
4	Г	чол	+		
5	Д	чол			+
6	Є	чол		+	
7	Ж	чол		+	
8	З	чол	+		
9	И	чол			+
10	І	чол			+
11	Ї	чол	+		
12	Й	чол			+
13	К	чол			+
14	Л	чол		+	
15	М	чол	+		
16	Н	чол	+		
17	О	чол	+		
18	П	дів		+	
19	Р	дів			+
20	С	дів	+		
21	Т	дів		+	

22	У	діВ		+	
23	Ф	діВ	+		
24	Х	діВ	+		
25	Ц	діВ	+		
26	Ш	діВ			+
27	Щ	діВ			+
28	Ь	діВ		+	
29	Ю	діВ	+		
30	Я	діВ	+		